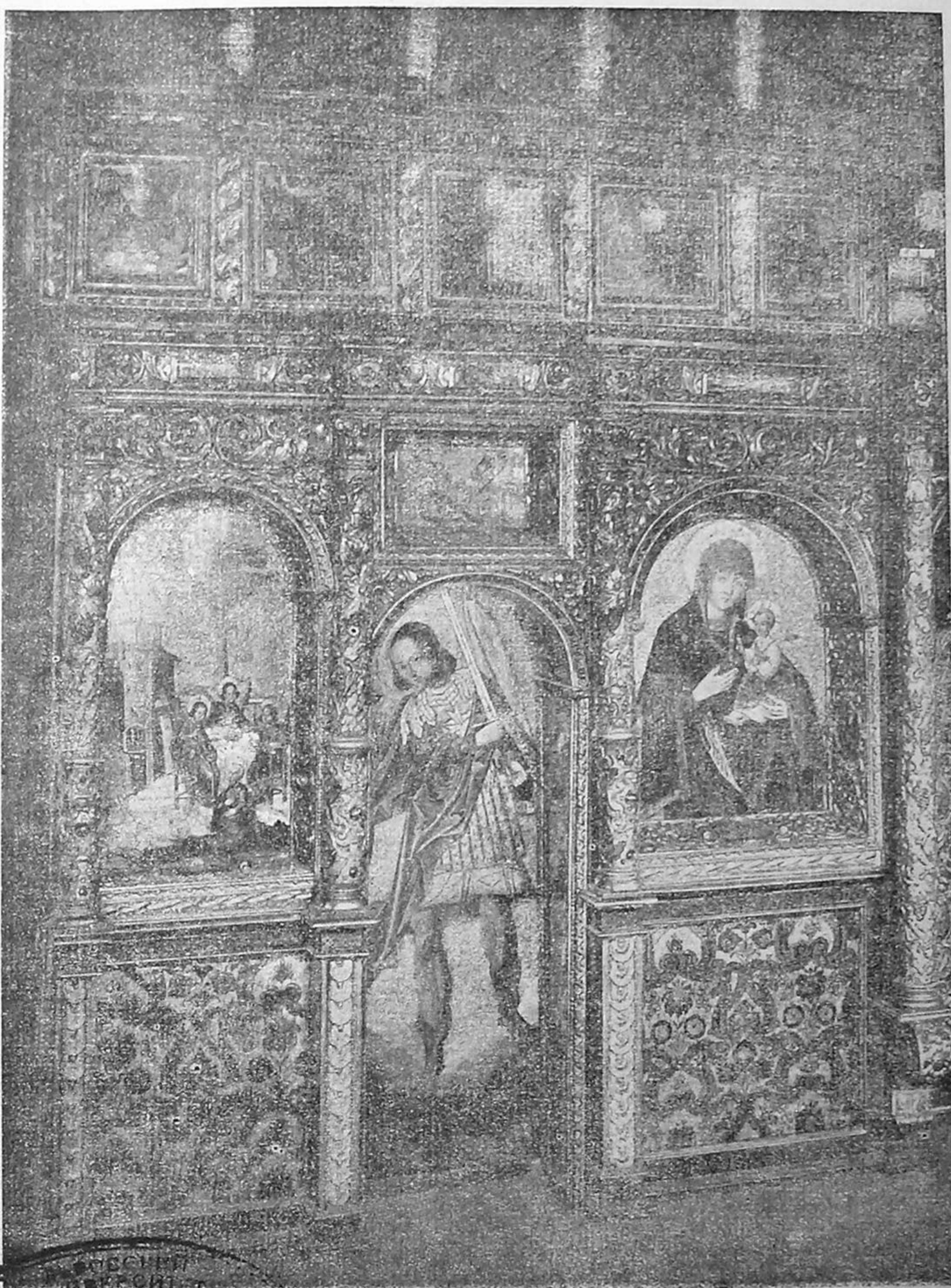

ч. 1.

Січень 1942.

№ 52 Д Р. V.

134694-бг 3

Рогатинський іконостас

52/6

Б. Кравців: Христос родився! — І. Р.: Трипільська культура. — Л. Отаманець: З сонетів. — В. Бірчак: Молитва. — Ф. Д.: Понад Десну. — О. Поломський: Шевченко в Москві. — Н. Бурик: З життя студентства в Сх. Україні. — *** Др. В. Королів-Старий. — М. Чирський: З гір. — А. Курдидик: Коні. — І. Раковський: Світогляд сьогочасної науки. — Д. Горняткевич: Рогатинський іконостас. — І. Винницька: Кам'яна сокира. — *** На порозі Нового Року. — С. Гординський: Доба. — А. Антонович: Школа волі й труду. — *** Комунікат. В тексті 16 ілюстр.

ЦІНА ЦЬОГО ЧИСЛА 80 СОТ.

З сонетів

Як лиш на небі зірка зіде синя
І заспівають друзі коляду,
Тоді мене обсяде зграя дум,
Що з рідного села сюди прилинути,

І пригадають вечорі літнині,
Весну мою крилату, молоду,
І далеч степу ранню, золоту,
За шляхом чорним, що ярами плине.

Запахне дурманом марінь омани
Пахуче полем сіно на столі;
Молитва щира матери в блакить
Озорену зніметься фіміяном,
Неначе казка з давніх днів, століть,
До зір розсипаних вона злетить...

вала сотні тисяч літ, доба важкого
життя первісної дикої людини.

Але ж, як усе на цьому світі, так
і стара кам'яна доба не тривала вічно.
Вкінці підсоння північної Європи
теплішає, „вічні” леди обтоплюються
щораз більше і їх південна границя
відсувається щораз дальше на північ,
аж до нинішніх меж. За „вічними”
ледами відступає на північ і вся тваринність, бо вона не терпіла теплого
підсоння, а за нею пішла й людина.
Неандрійці, власне, привчилися бути
вбивати мамутів, ренів і мускусних
волів та вживати їх собі на пожиток
і вже без них не могли обйтися. Ріст
на холодного підсоння на загал вигинула,
а частинно залишилася на
вершиках високих гір, як ось: жереп,
лелека, журавлина, афіни, бердулян
і деякі інші.

Зате, з отеплінням підсоння, при-
ходить до наших країв рістня й звір-
ня середньої Європи, з нал берегів
Чорного моря, а навіть з Азії. Їх на-
шалки живуть до сьогодні на наших
землях. З Азії приходить до нас теж
і нова порода людей, яку називають
звичайно кроманьйонською
расою, від міста Кроманьйон (Sto-
Magnum) у південній Франції, де впер-
ше знайдено кості цієї людської по-
роди.

Були це люди високого росту,
з гарним плоским обличчям, широ-
ким випуклистим чолом і виразною
борідкою на долішній шелепі. Прий-
шла ця порода людей мабуть із теплі-
ших країв Азії, де вона, живучи се-
ред пригожого до життя підсоння та
буйної рістні й звірні, розвинула до-
сить високу культуру. Вживали ці
люди також камінного приладдя, але
вони їх гарно, справді по мистецьки,
виробляли й вигладжували. Через те
ми пев час, коли ця порода людей
живла в Європі (і в Україні) називає-
мо добою гладженого каміння, також
ново-камяною добою або неолі-
том (гр. неос — новий), що тривав
може й до двадцять тисяч літ.

Люди ново-камяної доби вміли теж

БОГДАН КРАВЦІВ

I.

Сиділи вкруг багаття
У шкурах, наче звірі.
І хотісь: Христос родився!
А в них не стало віри...

Колядку затягали,
Та рвалася безвину...
— Він там, комусь родився!
І може й спас чужину!

А враз сліпуче сяйво —
(Зраділа вся маржина),
Мов зіронька Дитятко
Всміхалося із сіна.

Зірвалися. Припали.
Молилися Дитині:
— Між нами Ти родився!
Між нами — в цій країні!

II.

Йшли дуки із почетом —
(Нова зоря сходила!)
Несли із України
І золото і кадило.

I кликав шлях в чужину
Ta й вісті невгомонні.
— Там, десь царя знайдемо
І зложимо поклони!

*A по снігу Дитятко
У сяйві діядему...
— Кудою Ти, Месіс?
Ta ж ми — до Вифлеєму!*

*Пристанув і очима
Вказав у даль без мови:
Над Києвом здіймались
Хрести в луні багровій!*

III.

*Донесено цареві
І книжники ствердили:
— Народився Месія
І зломить темні сили!*

*I побоявся Ірод,
Що землі — царство втратить,
Й послав він яничарів
Шукати немовляти.*

*Проміж дітей шукали...
I встала кров прокльоном
I матері ридали
Над Сяном і над Доном!*

*Ta янгол скрив Дитятко,
Щоби, як Ірод згине,
Вернулось, виростало
По селах України.*

Із збірки „Промені”, Львів, 1930.

Трипільська культура

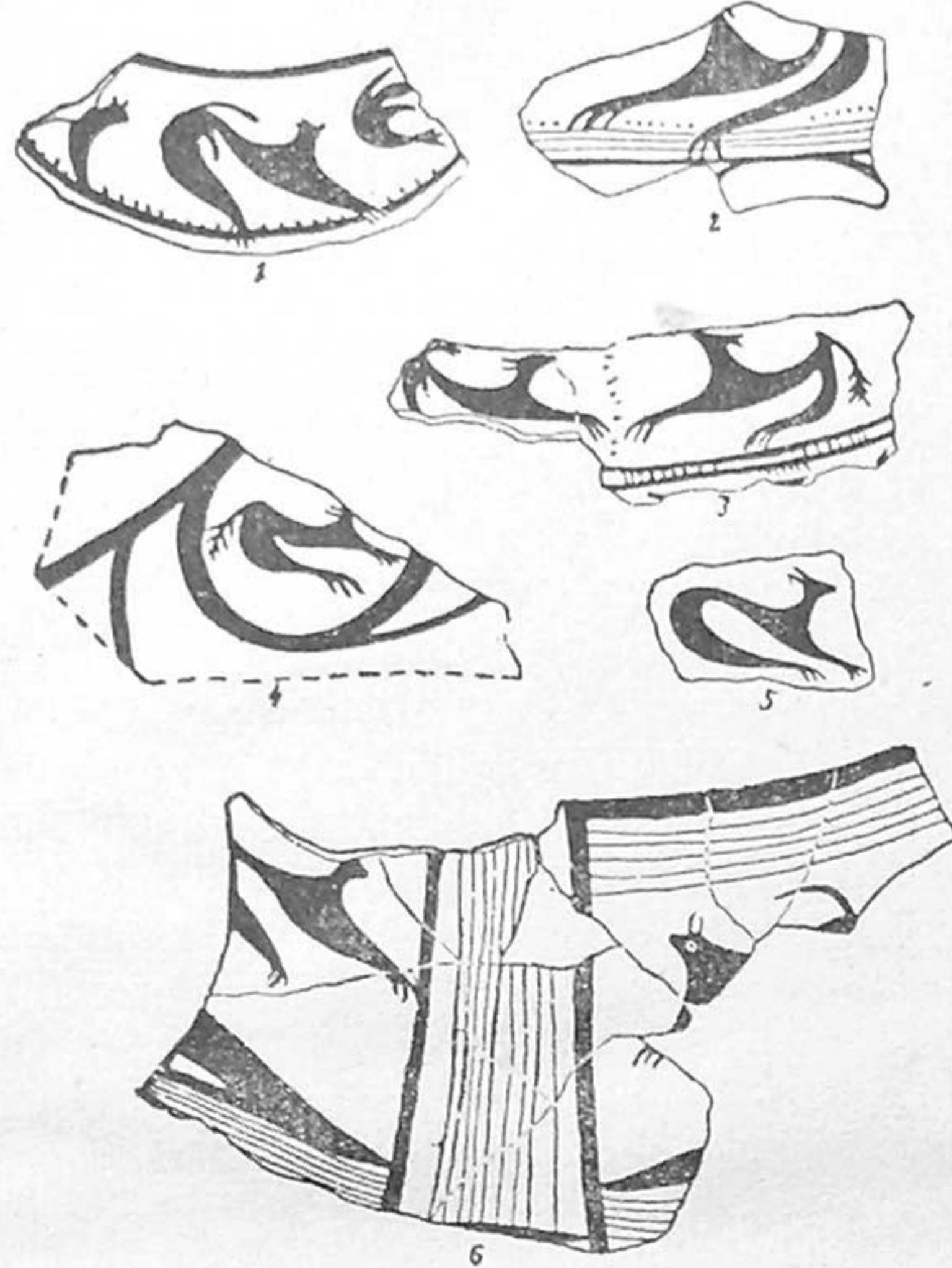
Питання про походження української нації і її первісну високу осіло-хліборобську культуру стають сьогодні предметом зацікавлення щораз ширіших кругів громадянства й молоді. Це й, дало причину сьогоднішній статті.

В Україні з'явилася людина щойно в половині так званої ледяної доби, коли то піла північна Європа, по границю Лондон — Ліпськ — Krakiv — Львів — Київ — Чернігів була вкрита грубими верствами „вічного” леду та мала підсоння, рістній звірні приблизно такі, як теперішні підбігунові околиці. Ця первісна людина була низького росту, з низьким, взад похиленим чолом і сильно вперед висуненими щелепами. Загалом, своїм виглядом вона нагадувала давніх австралійців, які вигинули в половині минулого століття. Цю первісну європейську породу людей називаємо неандрійцями, від ріки Неандер, у середній

Німеччині, в долині якої знайдено вперше кості згаданої людини. Життя цих первісних людей було дуже важке. Вони не вміли добувати металів та виробляти з них потрібне приладдя, а вживали замісць цього твердого каміння, звичайно кременя, або припадком полупаного, або зумисне незугарно обтесаного. Жили вони в ямах, вигребаних у землі, або суглінкових, чи піскових кучугурах та їли сиру їжу, бо вогню вони спершу не знали. Та, по багатьох тисячах літ, люди навчилися добувати вогонь і вживати його до припікання поживи, а також і до випалювання мисок і горщиків, які вони виробляли незугарно з глини. Від тоді вони почали варити їжу та вживати глиняного начиння до інших потреб.

Це була стара кам'яна доба — палеоліт (грецькі слова: палайос — старий і літос — камінь), що три-

добувати вогонь, випалювали горшки, які вони вже вміли гарно виробляти та прикрашувати, витискаючи патичком різні узори. Вони почали освоювати коні, рогату худобу й вівці, що жили тоді дико по степах України і середу́щої Європи, та займалися лове́цтвом і пастирством. В північній Європі, над берегами Балтійського моря, витворилася з тієї раси особлива порода людей високих, вузькоголових і довголи́цих білявців, яких

Фрагменти мальованих посудин з розкопків Е. Штерна в Петренах.

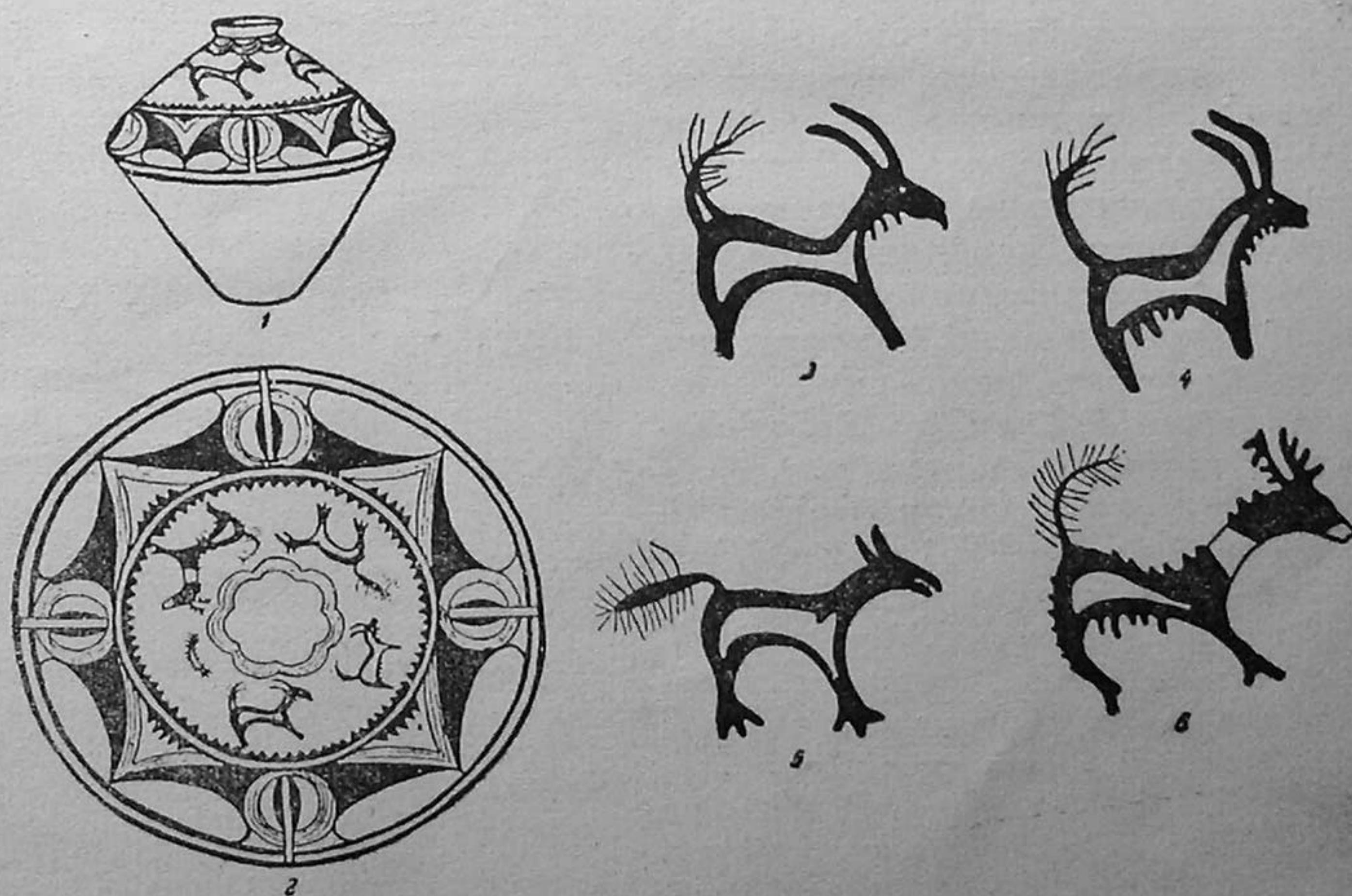
ми називаємо північно-европейською або нордійською расою, що швидко поширилася в цілій північній і середу́щій Європі, мабуть аж по Дніпро й Чорне море.

Тимчасом спроквола почали діставатися до Європи з півдня представники зовсім інших людських пород: з Африки до Іспанії й південної Франції якась близьче невідома негрувата порода, а до південної Італії і Греції низькі, вузькоголові й вузьколиці чорнявці, представники т. зв. середземноморської породи, знов же ж із Малої Азії на Балкані і на береги Чорного моря середнього росту, середньолиці, круглоголові чорнявці, т. зв. арmenoїди. Останні дві породи розвинули високу культуру: середземноморці в Єгипті, а арmenoїди в Межиріччі, або Мезопотамії (гр. мезос — середній і потамос — ріка), між ріками Евфратом і Тигром. Там, в цьому справжньому раї на землі, народи арmenoїдної породи, аккади і сумери, вже в четвертому тисячолітті перед Христом управляли збіжжя і ярину, розводили сади з гарними овочевими деревами та плекали домашні тварини, для молока, мяса, шкури і до тягла. Правда, біdnіші люди вживали ще кремяних приладів, але засібніші мали вже приладдя з міді, а прикраси з золота й срібла.

Металеві прилади були звичайно по мистецькі прикрашені переважно звіринним орнаментом. Високо розвинене було теж і гончарство. Горшки виробляли на гончарському станку, якого й досі вживають наші сільські гончари, а посуду розмальовували сліма́ковато окруженими узорами (волютами) або наподоблюванням різних тварин. Будували вони також деревяні хати і муровані domi. Загалом, були це народи, що стояли вже на високому ступні розвитку найстаршої металевої, т. зв. мідяної доби. Добре жилося там народам, в такій теплій й урожайній країні та швидко вони розрослися і тісно стало їм у їх малому Межиріччі. Через те вони почали поширюватися берегами Чорного моря, попід Кавказ і далі на північ, займаючи північні береги Чорного моря, а вкінці цілу південну й середу́щу Україну. Поширювались вони не мечем, а спокійною, культурною, хліборобською працею, будуючи оселі та займаючись рільництвом і плеканням домашніх тварин. Тут саме на українських землях, мабуть з кінцем третього тисячоліття перед Христом, зустрілись арmenoїди з нордійцями. Були це два цілком протилежні світи. Нордійці — народ войовничий, що займався лове́цтвом і випасом коней, рогатої худоби й овець. Були це кочовики, які переносилися з місця на місце, все шукаючи кращого пасовиська та околиць з багатшою дичиною. В додатку вони вживали тільки кремяного приладдя, ще, правда, по мистецькі виробленого та вигладженого, тільки деякі прилади, як гачки до ловлення риб, шила та декілька інших виробляли з кости. Гончарство було в них слабо розвинене, бо люди, які переносяться часто з місця на місце, не можуть вживати багато глиняного посуду, що легко товчиться, та радо застувають його деревяними і шкіря-

ним. Із рухливим ловецьким і пастирським способом життя тісно звязаний патріярхат (гр. патер — батько і архе — початок, влада), де провід родини бував у руках фізично сильнішого мужчини, а жінка була робітницею, або просто невільницею. Арmenoїди — це рільники, привязані до своєї рілі, до свого городу й саду, коло яких треба ціле життя працювати. Задля цього вони будували для себе хати з дерева і глини та плекали домашню худобу, — загалом вели осіле, хліборобське життя. З тим тісно звязаний матріярхат (гр. матер — мати), родинний лад, що матері віддає провід родини, бо звичайно в хаті все господарство є в руках жінки й матери. Саме завдяки осілому життю, в арmenoїдів сильно розвивається гончарство, а свої різні глиняні вироби вони так, як і їхні предки в Межиріччі, прикрашують прегарними волютами (лат. овлюта — скрученна), або тваринним орнаментом. Як знаємо, арmenoїди Межиріччя вже в IV. тисячолітті до Хр. вживали виробів з металю — головно з міді; такі вироби вони привезли з собою й на Україну; але ж тут не було ані міді, ані срібла ані золота, через що привезений запас швидко вичерпався, постійного ж довозу з давньої батьківщини не було і арmenoїдні переселенці на наших землях мусіли з часом перейти до виробу і вжитку кремяного приладдя. Маємо тут такий частий в історії культури випадок повороту вищої культури на нижчий, менш розвинений ступінь, спричинений невідповідними обставинами життя.

Арmenoїди, зустрінувшись на наших землях з нордійцями, змішувались з ними, входили з ними в родинні звязки, і так витворилася на Україні нова порода людей т. зв. динарська, або ядранська, високих круглоголових, довголи́цих чорнявців.

Посудина з розкопок В. Хвойки в Крутобородивцях.

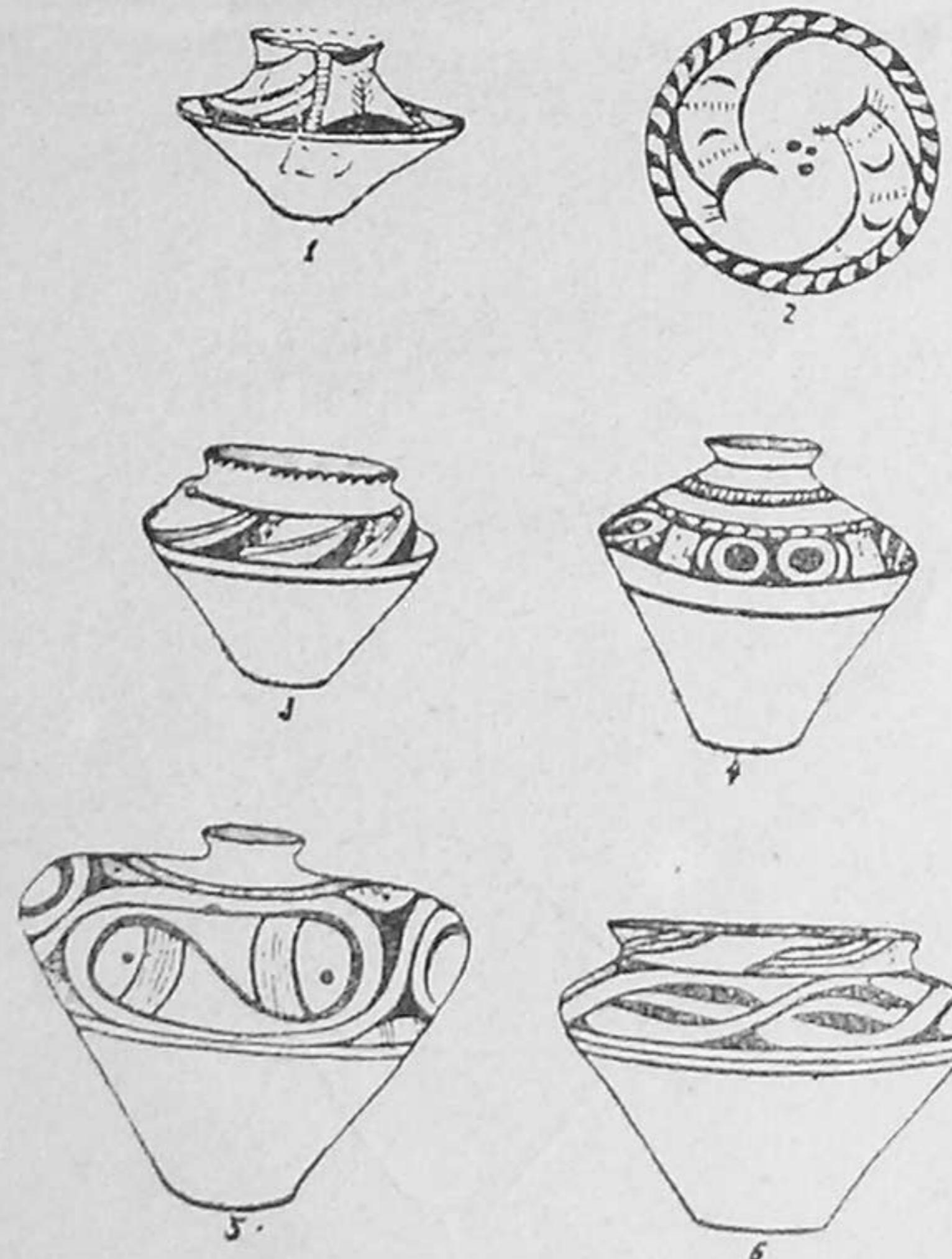
які швидко поширилися по всіх українських землях і на Балкані — де вона вдержалася й до сьогодні. Динарці на Україні продовжують в основі давну арmenoїдну культуру, яка перш за все замітна особливими мальованими глинняними виробами. Перший раз звернув на них увагу український археолог, чеського роду, В. Хвойка, при розкопах на Кирилівській вулиці в Києві, в 1893 р., а опісля в селах київського повіту Трипілля, Веремя, Халепя, Чернихів, Новосілки, Щербанівка й Стайки. Найгарніші й найбагатіші находки знайшов Хвойка саме в Трипіллі і тому назвав їх виробами трипільської культури. Опісля, в 1901—2 роках, Е. Штерн знайшов такі самі вироби при розкопах у селі Петрени в Бесарабії, а небавом та кіж самі находки знайшли при розкопах у різних місцевостях Наддніпрянщини відомі українські дослідники старини Хв. Вовк, М. Біляшівський, С. Гамченко та ін. Згадані археологи були й першими дослідниками після особливої культури. Світова війна 1914—18 р. перервала ці досліди, але ж після війни взяла в свої руки дальші досліди в п'ому напрямі Українська Академія Наук у Києві і завдяки цьому трипільську культуру розсліджено дуже докладно. Заслужились тут дуже дослідники В. Козловська, П. Курінний, І. Підоплічка, Е. Кричевський і Т. Пассек. Останньому завдячуємо вичерпний огляд всіх дотичних дослідів і їх вислідів*).

Отакі находки притаманні для трипільської культури відкрито дотепер у Київщині в 38 селах, на Поділлі в 85 селах, крім цього, щоправда, в небагатьох місцевостях на Волині, в Бесарабії, на Чернігівщині, на Полтавщині, на Донеччині й Кубані. Незалежно від них дослідів відкрито багаті находки в Галичині в 20 селах, і на Буковині в 2-х селах.

Із згаданих усіх розкопів та відкритих у них находках доказується, що трипільці жили малими оселями по кільканадцять, нераз і 40 жител. Оселі були завжди над річками, або потічками, видко, що для господарства потребували вони багато води. В оселі житла укладені були так, що творили замкнене коло, при чому житла звернені були до його осередка. Здається, що вони жили невеличкими родами, при чому кожний рід творив замкнену спільноту. Житла були з нетривкого матеріалу, мають в ріща і з глини. Між находками є кілька малих глинняних моделей хат, а — всі вони на стовпчиках; на цій основі деякі вчені думають, що трипільці будували свої хати на палях. Підлога хат була завжди ви-

мощена плитами, випаленими з глини. Деякі з цих „хат” довгі на 30 метрів, а широкі на 15 метрів — значить були дуже просторі. Займалися трипільці хліборобством, сіяли пшеницю, жито, ячмінь, просо, і зерна тих ростин знаходиться завжди багато в житлах та припаленій глині. Землю трипільці копали мотиками з каміння, або оленячого, чи лосичого рогу, збіжжя жали кремінними і кістяними серпами, а зерно мололи камяними зернотерками. Займалися вони також скотарством, плекали рогату худобу, вівці і свині. Кості цих тварин знаходяться ціліми копицями в смітниках, які бувають часто біля хат. Там знаходяться також часто кості диких звірів, риб і шкаралупки черепашок, видко, що заїдали й такі присмаки. В кожній хаті бувала піч і горшки — видко поживу пекли й варили. Коли хата мала кілька комор, то в кожній „кімнаті” була осібна піч. У кожному житлі було одно кругле підвищене місце, напевно жертвовник, бо коло нього часто знаходяться фігури та урни, безперечно культового значення. Цей жертвовник часто закрашений на червоно — та й стіни хат були нераз розмальовані, що й зазначено на моделях хат.

Трипільці були знамениті ганчарі. У всіх розкопах знайдено безліч у-

Кераміка 1, 2, 3, 4 — з розкопів П. Курінного в Томашівці, 5, 6 — з розкопів М. Якимовича в Старій Буді.

сикого глинняного посуду (кераміки). На ганчарському кружку вони виробляли прегарні горшки, різної величини й вигляду, від маленьких, величини великого наперстка, що були певно забавками для дітей, до великих, на 1½ метра заввишки, для переворування запасів поживи. Щодо їхнього вигляду, то були звичайні, дуже подібні до нинішніх українських, але й були сильно опуклі по-

середині, з вузьким отвором і дном, що нагадують старогрецькі вази. Задні подвійні, чаркуваті посудини, що дуже нагадують наші гудульські двійняки. Виробляли вони також різні миски. Весь глинняний посуд зправила оздоблений, найчастіше розмальований красками: червоною, чорною й білою, напр. найрізноміднішими прегарними слімакувато скрученими звоями (волютами), часто наподоблюванням тварин, рідше людей. Часом трапляються узори, роблені патичком, або гребінцем — звичайно волюнт.

Цей мальований посуд дуже нагадує подібні малоазійські та старогрецькі вироби. Крім цього трипільні виробляли фігури, що наподоблювали людей, особливо жінок, а також звичайних домашніх тварин. Могли це бути фігури обрядового значення, а може прикраси, або й забавки для дітей. Такими, здається, були згадані моделі хат, з маленьким посудом і фігурами. Старанно вироблені жіночі фігури вказують на особливе почитання якогось жіночого божества і матріархат, а цілий характер мальованої трипільської кераміки вказує на те, що трипільська культура є продовженням культури арmenoїдних осадників, які прийшли на південну Україну з Малої Азії. Тут на наших землях вона розвивається своїм відмінним шляхом, а відомий наш археолог, проф. Вадим Щербаківський*), своїми науковими працями ясно доказав її зв'язок з культурою пізніших скітів-хліборобів, неврів і антів. Останні відомі як предки українців. На тій основі ми можемо вважати творців трипільської культури прадавніми предками нашого народу.

З расового й культурного боку можна прийняти це все за доказаний факт, але ж, дотично мови, ця справа ще не розяснена якслід. Дуже можливо, що — як думають деякі антропологи, — саме в Україні динарці витворили індогерманські племена, звідки вони розійшлися на північний захід, даючи почин германам, на північ, творячи зв'язок північних словян, і на південь, даючи почин балканським словянам. Можливо що, як думав Нідерле, зокрема словянин витворилися на просторах між Бислою й Дніпром — але на вияснення цих питань наукою мусимо ще терпеливо заждати.

У всякому разі наука вже безпечно доказала, що український народ на своїх теперішніх землях живе споконвіku; тут він утворився, тут він живе від часів камяної доби й тут має право жити по вічні часи своїм питоменним життям. І. Р.

* В. Щербаківський: Формація української нації. Наукова Бібліотека, 9—10. Прага, 1941.

Молитва

Я чув таку молитву:

— Міцні груди дай мені, великий, всемогучий Боже, нездобутні для брехні, обману й підлоти, могутні й сильні, як скеля над берегом моря. Кріпкі хвилі розбурханого, гнівного моря бути громами об них, вони ж пишаються могутні, сильні, нездобутні!

— І дай мені, сильний, всемогучий Боже, буйні крила й високий лет вірла. Буйними крилами щоб прошиб я чорні хмари й високим летом щоб знісся я до сонця, своїм цілим єстеством щоб вхопив ясного проміння і надію щоб я зніс на землю про близький день нашого повстання!

— І дай мені ясний розум, що вміє відрізнати річ великую від малої. Щоб за великую у бій я йшов кривавий, за малу щоб я і не бився. І охоту дай до праці, щоб ніщо не мало сили знеохотити мене без огляду на невдачі усі і на ворогів усіх. І дай запал який має поет в хвилині творення й вигривалість малої мураски, що десять разів впаде і знову піднесеться до праці!

*

— І дай мені, Боже... Та я це добре знаю, що Ти хоч сильний, всемогучий, для мене чудес не поробиш жодних!

— Добре я це знаю, що не даси мені грудей кріпких, як скеля з ґраніту — а даси мені слабкі, людські груди, а я сам мушу взяти молот тяжкої буденщини і серед болів, невдач та вагань сам мушу викувати міцні, сильні груди!

— І те добре знаю, що й не даси мені ні буйного лету, ні могучих крил, щоб линув я до сонця і проміння надії на землю щоб зносив. Ні! Я сам мушу навчитися добре ходити по землі і ось тут, на землі, посеред людської злоби і невдач мушу я сам кувати свої груди в сталь, аж викрешу в них віру, щоб самі світили, як ясне сонце посеред хмар на небі.

— І я вірю, о, в це я кріпко вірю, що й ясного розуму не зішлеш Ти мені готового з небес, а я сам мушу його здобувати, блудячи по шляхах життя. І ні охоти до праці, ні запалу, ні пильності даром не даси мені! Як мала мураска мушу я сам падати і знову здійматися вгору. І падаючи і здіймаючися вгору, день-в-день, в тяжкій праці посеред невдач, осміяній людьми і битий, мушу я сам це все собі здобути — у поті й крові.

— А це моє спізнання хай початком буде моєї сили й могутності!

Володимир Бірчак.

Ріка Десна
близько Києва.

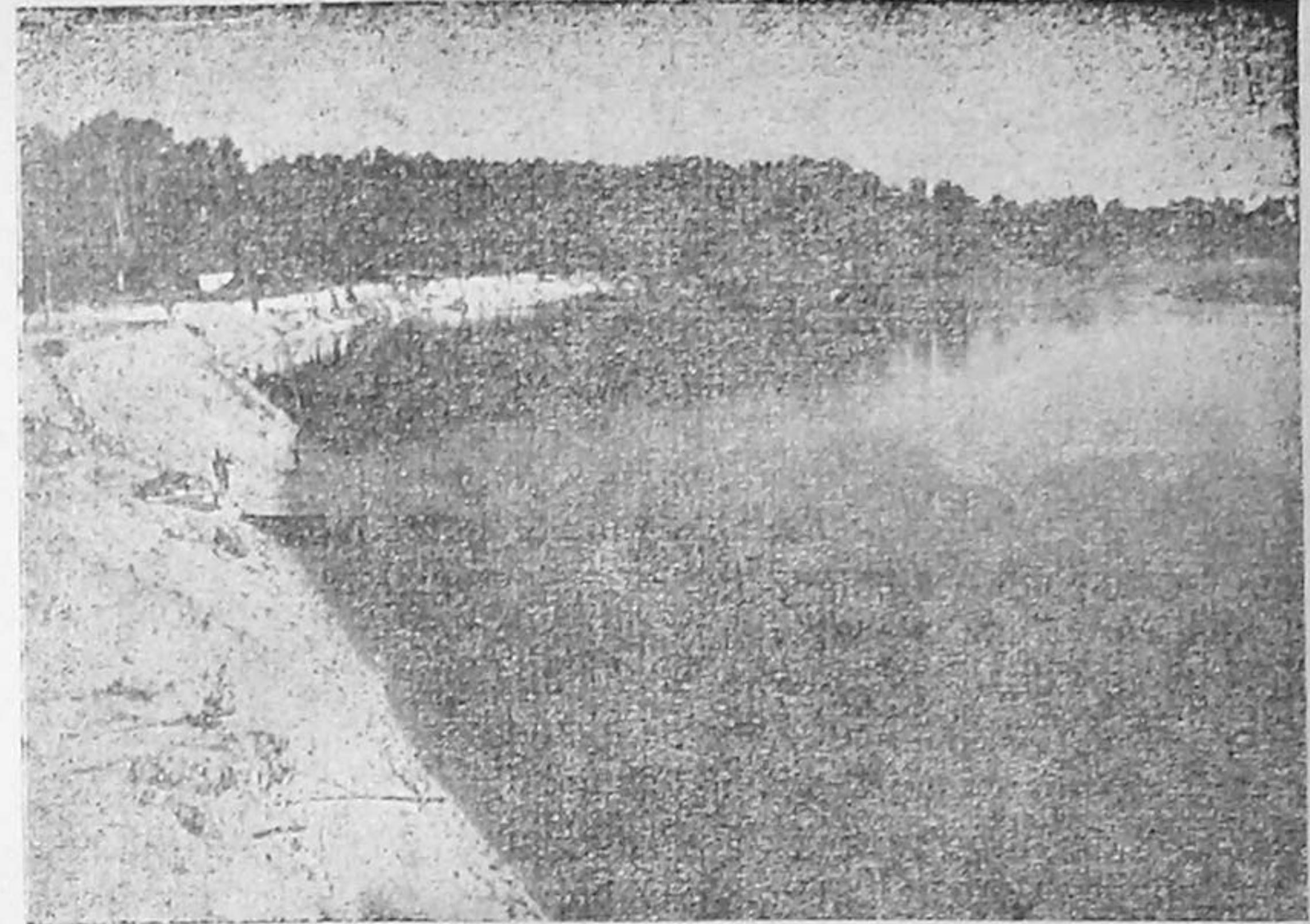
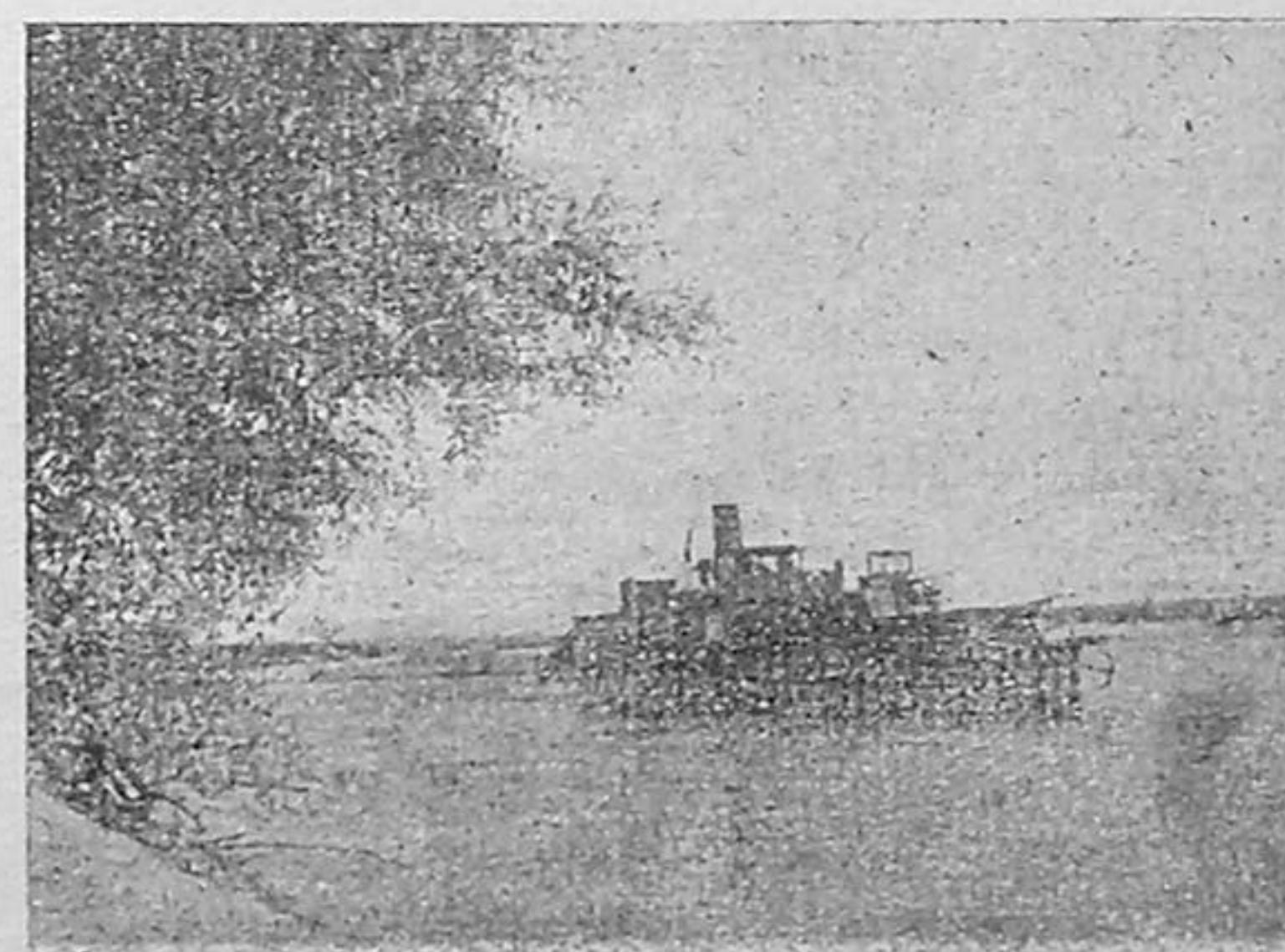

Фото:
Ростислав Мурашко.

Понад Десну

Ріка Десна донедавна згадувалася дуже часто у воєнних звідомленнях верховного штабу німецької боєвої армії, як терен тяжких боїв із червоним ворогом. Ця велика, дуже важна комунікаційна й торговельна водна артерія України зробилася таким чином предметом зацікавлення на географічній мапі Європи не тільки чужинців усього світу, а й нас самих завдяки тим широким можливостям, що в'язнуться у майбутньому з цією рікою при унормуванні політичних і економічних відносин на світі.

Даємо кілька фотографічних світлин Десни в різних частинах її бігу, роздобутих нами під час подорожі по звільнених від ворога українських теренів, щоб показати читачеві її ма-

Десна в околицях Чернігова.
Фото: Ростислав Мурашко.

льовничість і повноводість. До того подаємо коротенький опис Десни.

Початки свої бере вона на півночі понад Смоленськом, перетікає попри Брянськ, старокняжий Трубчевськ, столицю сіверських князів Новгород-Сіверський, Макошин, Чернігів і впадає в Дніпро 15 кілометрів вище Києва. З Володимирової гори в Києві видно вузеньку смугу Десни в місці її злукі з Дніпром. Десна судосплавна від Трубчевська до Києва, а на весні навіть від Брянська. Крім паро-

плавів (пасажирських і грузових) Десна перепускає майже на всьому своєму бігу тяжкі берліни (барки) з різним крамом (прядиво, лен, коноплі, кавуни, яблука й груші, сіль, крейда і т. п.) і маси плотів будівельного лісу. Годує вона коло себе й тисячі рибалок.

Водна артерія Десни, сполучуючи північ із Чорним морем, відограє величезну транспортну роль і майбутня українська промисловість може використати її в найширших цілях.

Мальовничі береги Десни, порослі сосновим і іншим лісом, серед здорових спокійних рівнин дають гарантію заснування тут цілої низки санаторій і кліматичних відпочинкових осередків.

В Десну впадає коло Сосниці несудосплавний, але досить повноводий Сейм, що протікає коло Путівля, Конотопа й Батурина. В майбутньому можна й цю ріку зробити судосплавною і получить нею Курщину з Чорним морем.

В українській літературі Десна знайшла своїх натхнених оспівувачів, а є письменники, що всю свою творчість черпають із настроїв, які дає їм ця справді прекрасна українська ріка. (Ф. Дудко й інш.).

Ф. Д.

З РІЗДВОМ ХРИСТА Й НОВИМ РОКОМ

побажання всього добра
і успіхів у спільній праці
для нашого прийдешнього
всім Вп. Читачам і Курінням
Молоді

складають
РЕДАКЦІЯ і ВІДДІЛ
Опіки над Молоддю У. Ц. К.

Шевченко й Москва

(Продовження)*

Двадцять років пізніше Шевченко так описує у своїй автобіографії оті часи: „Сувора українська муз довго дуралася моого смаку, зіпсутого життям у школі, в передпокої дідича, по заїздах та по міських кватирах; але коли подих волі привернув моїм чуттям чистоту перших дитячих літ, проведених під убогою батьківською стріхою, вона, спасибі їй, обійняла мене й привітала на чужій стороні”.

Поет починає тужити за всім, що українське. Леліє в думках забуті картини української природи, захоплюється духовим життям свого народу, звертається до його великих історичних традицій, втілює свою тугу у жіночі постаті своїх творів.

Великі поети родяться у хвилинах глибокого внутрішнього болю. Який же біль мусів переживати Шевченко, коли ці внутрішні переживання наказали йому звертатися на новий шлях, занедбувати улюблене малярство для писання якихось там віршів про свій рідний край! Видно, що малярство не давало Шевченкові можності вислову своїх найглибших почувань — так різко відбивалися вони у поетової душі.

Ось як сповідається Шевченко із своїх переживань:

„Я жив у нього (себто Брюлова) на помешканні, або, краще сказати, в його майстерні. І що ж я робив? Чим займався у тому святилищі? Чудно подумати... Я займався тоді творенням українських віршів, які потому впали страшним тягарем на мою убогу душу...

„В тіні його чудово-розкішної майстерні, як у жаркому, дикому наддніпрянському степу, передо мною блимали мученичі тіні наших під часних гетьманів... Передомною пишалася моя прекрасна, моя бідна Україна у всій непорочній меланхолійній своїй красоті... І я призадумався: я не міг одвести своїх духових очей від тієї рідної чаруючої краси...

„Я задумувався й леліяв у своєму серці свого сліпця-кобзаря. Передомною розстелювався степ, вкрий могилами. Я задумувався й милував у своєму серці моїх кровожадних гайдамаків...

„Передо мною пишалася моя прекрасна, моя бідна Україна...”

Візьмім у руку текст перших Шевченкових творів. Ось виливає Шевченко свій власний жаль і тугу козака на чужині:

„На чужині не ті люди,
Тяжко з ними жити;
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити”.
(Тече вода в сине море... 1838)

В оді до Котляревського взыває помершого письменника:

„Прилини до мене хоч на одне слово,
Та про Україну мені заспівай!
Нехай усміхнеться душа на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлючись, як ти,
Всю славу козацьку, за словом єдиним,
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле! бо я одинокий
Сирота на світі, в чужому краю;
Дивлюся на море широке, глибоке,
Поплив би на той бік, — човна не
дають!

У „Думах” лине думками в Україну, у „Катерині” стверджує, що „в Московщині кругом чужі люди”. Планує змалювати Україну, як мальяр, у минулому й сучасному в серіях: сучасні краєвиди, побут, історичні картини.

Такі вислови повтаряються десятки разів у творах, написаних до видання „Кобзаря”. Поет звертається у своїх стражданнях до всіх, які, як йому здається, здібні зrozуміти його духову боротьбу. До Основиненка каже:

„...А до того — Московщина,
Кругом чужі люди.
„Не потурай!” може, скажеш;
Та що з того буде?
Насмітесь на псалом той,
Що виллю слізами,
Насмітесь! — Тяжко батьку,
Жити з ворогами!”

Тепер потрохи ясний нам стає духовий стан Шевченка із цього часу.

Поет, який із такими надіями увійшов у свободне життя, жорстоко заданий ним. Між чужими людьми, чужими йому не тільки походженням, але й психікою, світоглядом і життєвими звичаями, поет, перевинений природними шляхотними почуваннями, почуває себе вповні безпотрібний. Не засліпив кріпацького сина поверховний полиск московської провідної верстви, як засліпив він багатьох українців. Шевченко надто великі вимоги ставив собі, щоб кинути всяке горе та вчитися жити по новому.

І тоді прийшов великий зворот. Зворот до свого, шляхотного своєю прадавною простотою, хоча й убогою життя, зворот до своїх традицій, зворот до слави „без хитрої мови, без золота, без каменю”.

За тогою йде охота „поборотись”. І коли спочатку Шевченко хоче „заховати змію люту, щоб вороги не бачили”, заховати свій жаль і тугу, знаючи, які вони смішні та беззмі-

стовні згадуться зблазоній московській інтелігенції, згодом в нього перемагає інша думка. Шевченко людина активна, людина волі, то й закинувши почуття власної безсилності („поборовся б і я може, якби малось сили...”), не зважаючи на те, що „доля приборкала між людьми чужими” свідомо стає до змагання за свою ідею.

Ще недавно він признавався, як старається заглушити свій біль: „Я гуляю, бенкетую в неділю і будень”. Ще недавно писав він у листах: „Напиши до мене не по московському... нехай же я хоч через папір почую рідне слово...” Ще недавно його туга доходила до меж розпуки: „Сновишаю я по цьому чортовому болоту та згадую нашу Україну... Спіткали мене проклятуші карапи так, що не знаю, як і випрутатися...” — пише він до приятеля гр. Тарновського в Україну.

А в 1840 році приходить велика зміна.

Поки Тарас списував собі на шматках паперу вірші про Україну, які родилися з найглибших духових переживань, це було тільки підсвідоме вилиття своїх почувань для себе самого, задля внутрішнього спокоєння.

Та інакше сталося, коли вірші, оті сирітки, про яких долю молодий поет так боявся, пішли у світ поміж люди. Бо те велике оживлення, з яким зустріли його книжку у цілій Московщині та Україні, вказує йому на те, що книжка була потрібна та сповнює своє завдання. Із аматора-поета стає свідомий творець, певний своєго впливу на людські почування.

Та найбільше значіння мало для розвитку Шевченкової індивідуальності те, що поява його маленької книжечки прямо розділила ціле громадянство на два табори, вповні протилежні собі своїми поглядами на її громадську та мистецьку вартість та доцільність.

І тут дано було Шевченкові вперше запіznатися з московським шовінізмом, і це мало величезний вплив для дальнього розвитку його творчості. Коли ж бо нечисленна українська інтелігенція, що не порвала ще звязків із рідним краєм, та об'єктивніша частина московської інтелігенції прийняла збірку прихильно, а навіть із ентузіазмом, друга частина поставилася до неї крайно вороже, заскочена її незалежним, патріотичним світоглядом та розголосом, який вона собі здобувала. „Кобзаря” зустріли насміхами й лютими атаками московської критики, без огляду на їхнє політичне становище та наукову славу. Це були, за їх поглядом, пустяки, писані на-

* Гл. „Дорога” — грудень 1941.

річчям, яке не існує в Росії. Почин поета видати таку збірку вважали крайною дурнотою та рішуче осуджували його*).

Не диво, що таке становище широко обурило Шевченка. Твори, які він признав своїми найлюбішими дітьми, зроджені з глибоких внутрішніх переживань, чужі люди кинули в болото й потоптали не тому, що вони без мистецької вартості, а тільки тому, що вони писані у мові батьківщини поета.

Шевченко дуже глибоко відчув обиду своєї батьківщини. І сталося те, що часто діється в людей, сповнених молодечою енергією та повних захоплення своєю справою: Шевченко позбувся остаточно почуття меншевартиности, яке пригноблювало його досі і вирішив піти на отвертий бій. І коли досі його творчість була тільки підсвідомим виявом особистих болів та сповнена була тільки елегійними настроями стилю Метлинського, тепер він визволюється зпід них і творить свідомо, творить з внутрішнього покликання, за яким іде кожна чесна людина.

Який найдемо доказ на це твердження?

Найдемо його в самій Шевченковій творчості наступних років.

Розглянемо хронологію Шевченкової творчості із цього часу. По виданні „Кобзаря” Шевченко не пише довгі місяці нічого. Ясно, що він слідкує за голосами критики й сам мабуть здивований незвичайним успіхом свого першого видання. А обзывається Шевченко вперше у квітні 1841 р., пишучи довгий вступ до „Гайдамаків”.

Що ж спонукало Шевченка починати новий твір, що примусило його висловити свої погляди?

У початку 1841 року з'явилася у місячнику „Отечественные Записки” рецензія славного московського критика-ліберала В. Бєлінского на нові видання українською мовою. Між іншими мав на думці Бєлінський і Шевченків „Кобзар”, виданий ледви у минулому році.

Бєлінський у нечуваний спосіб нахинувся на українську мову та на твори, писані нею. „Не треба забувати, що Малоросія почала виходити зо свого простого стану разом із Великоросією з часів Петра Великого; що до тієї пори якийнебудь велиможний гетьман відрізнювався від простого козака не ідеями, не образованням, а тільки старшинством, досвідом, а то й часом тільки багатим одягом, більшими хоромами та обильною трапезою. Мова була загальна,

тому, що ідеї останнього козака рівнялися ідеям пишного гетьмана... Але з часів Петра Великого почався розділ шарів. Дворянство з історичної конечності прийняло російську мову та російсько-європейські життєві звичаї. Мова самого народу почала псуватися, — і тепер чиста малоросійська мова переважно в самих книжках. У висновку ми маємо певне право сказати, що тепер вже не існує малоросійська мова, а тільки краєвий малоросійський говір, як і білоруський, сибірський і другі, подібні їм краєві говори... А малоросійський говір один і цей самий для всіх шарів — селянський. Тому наші малоросійські письменники й поети пишуть повісті все з простого побуту і знайомлять нас тільки з Марусями, Одарками, Прокопами, Кандзюбами, Стецьками і такими іншими особами. Де життя, там і поезія: отже і в простому побуті є поезія? Правда; але для тієї поезії потрібно надто великих талантів. Мужицьке життя саме по собі мало інтересне для образованої людини; тому й треба багато таланту, щоб його виідеалізувати до поезії. Це діло якогонебудь Гоголя, який у малоросійському побуті вмів знайти загально-людське, але це тому, що для творчого таланту Гоголя існують... не одні малороси, але й Русские..."

І ось Шевченко у своїй передмові до „Гайдамаків” виразно полемізує з твердженнями Бєліńskiego. Немов би ціла передмова писана під враженням тієї власне статті. А що передмова тісно тематично звязана з самими „Гайдамаками”, насувається твердження, що Шевченко вважав „Гайдамаків” відповіддю групі противників українського слова.

На це вказує теж факт, що „Гайдамаки” не повстали з хвилевого поетичного натхнення, навпаки, ми знаємо, що Шевченко, задумавши плян обробки теми, доволі, бо аж два роки мучився над її обробленням, і то залишилися в поемі деякі недостачі.

Шевченко, як творець чуттєвого типу, як знаємо, писав тільки під безпосереднім впливом почуття. Тому його твори — здебільша короткі думки або поеми, а більші літературні твори (повісті) менше вдатні. „Гайдамаки” — одинокий виїмок у цьому правилі; вони писані по згори закрісленому пляні, який автор оброблює систематично, стрічка за стрічкою.

Насувається питання, чому Шевченко саме добу гайдамаччини використав для репліки московським критикам-україножерам. Він відчував цю добу безперечно найбезпосередніше — на це доказ дають його спогади про діда та його оповідання — а далі вважав мабуть гайдамаччину найбільше незалежним від чужих впливів народнім рухом, що у час великої

руїни зо стихійною силою навизав давніх козацьких традицій, даючи доказ невмиручості народніх стремлінь. Далі хотів Шевченко дати доказ, що і в добі по Петру Великому Україна жила окремим життям, незалежним від московських напрямних, та що і в цьому житті криються моменти, гдіні осідання великих мистцем.

Це були й правдоподібні мотиви, що у звязку з акцією московських культурників побудили Шевченка написати „Гайдамаків”.

Але повернім ще раз до вступу до цієї поеми. У ньому поет дає виразну відповідь на закиди своїх противників.

Ці противники, за словами Шевченка „все письменні, друковані, сонце навіть гудять” і тому вони із „Гайдамаків” напевно „поглузують, покепкують, та й кинуть під лаву”.

Він виводить далі погляди цих критиків:

„А то дурень розказує
Мертвими словами,
Та якогось там Ярему
Веде перед нами
У постолах...”

Знає поет, що ці критики раді були б, коли б він співав про „Матрошу” й „Парашу, радость нашу”, султан, паркет, шпори — але він цього чинити не хоче:

„Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки, шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте! Кричіть собі!
Я слухати не буду!

Ось як закінчує представник „некультурної” нації дискусію з високочченіми московськими „западниками”.

Далі він розточує перед читачем пішну картину давнії слави рідного краю. Така картина заступить йому цілий сьогоднішній світ з його царями та московським високим панством:

„Я не одинокий, є з ким в світі жити!
У моїй хатині, як в степу безкрайм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині синє море грас,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько „Гриця” дівчина співає —
Я не одинокий, є з ким вік дожить!

І цей висновок вводить Шевченка у новий період творчості, період свідомої суспільніцької творчості. Поет свідомо вирікається власних користей для своєї улюбленої справи („отде мое добро, гроши, от де моя слава!”). По написанні „Гайдамаків”

*) Огляд цієї критики — у окремому розділі.

поет дає Україні найкращі, найтривалиші своєю ідейною вартістю твори — політичні поеми. Він визбувається давного елегійного тону та почуває себе у межах своєї поезії побідником, якому призначено оцінювати людські діла, бо правда за ним.

Тепер він уже кепкує зо своїх ворогів. У листах до знакомих пише:

„Москалі зовуть мене ентузіястом, сиріч дурнем... Нехай я буду і мужицький поет, аби тільки поет, то мені більше нічого і не треба...”

Не бентежило його і те, що і земляки „з цинковими гудзиками”, яких він пізніше громив своїм словом, починали приєднуватися до погляду москалів, бажаючи бачити Шевченка таким, якими вони стали:

„...Мене тут і земляки, і не-земляки зовуть дурнем... Але що я маю робити? Хіба ж я винен, що я уродився не карапом або французом?”

Це слова справжнього українця; саме ж питання національної принадливості тут вирішено як мога недвозначно. Як справжній українець, хоче Шевченко творити свою літературу в рідній мові про рідні справи, до чого кілька років потому закликає українських письменників:

„А на москалів не вважайте, — нехай вони собі пишуть по своєму, а ми по своєму: у їх народ і слово і в нас народ і слово, а чиє краще — нехай розсудять люди”.

Чому ж Шевченко так змагається за рідну мову в літературі?

Бо він свідомий величезної ваги власної літератури у національному відродженні. І цю свідомість висловлює він у своїй творчості, як велике завдання для себе та своїх наступників: повалити своїм словом цей суспільно-політичний лад, що виріс із основ московської психіки й затрой психіку інших поневолених народів. Бо Шевченко вірить, твердо, що рідна „дума-пісня” —

„упаде колись на землю
І притчею стане
Розпинателям народнім,
Грядущим тиранам”.

(Далі буде.)

З життя студентства в Сх. Україні

Студенти нашого філологічного факультету в Харкові нелегально поділялися на „справжніх” студентів і „приходячих”.

„Справжніми” студентами вважалися ті, які приїжджають до Харкова з інших міст, жили в гуртожитку, голодували, самі собі прали білизну, приходили на лекції з зошитом і олівцем, запханим в кишеньку, але вчилися добре. „Приходячими” величали ми тих нещасних, котрі з'являлися щодня на коритарах університету пахучі, прилизані, в модних вбраннях. Вони йшли на студії, аби якось прогасти час. До таких зачислялися здебільша дівчата й ми недовго мали приємність бачити їх — звичайно вже на II курсі вони виходили заміж, і тим кінчилася їх наукова кар'єра.

Починали ми навчання в 8-ій годині ранку, тому ще в 7-ій вулиці міста наповнювалися галасливими юрбами студентів, що спішилися на лекції. Враховуючи, що в Харкові було кілька десятків високих шкіл, така многолюдність не буде виглядати дивною.

Всюди — в газетах і в радіо чули ми про те, як добре живеться радянському студентству і яким піклуванням оточує його держава, але дійсність виглядала далеко гірше.

Наприклад у велику заслугу ставилося, що студентам будують гуртожитки. Батьки міста, навіть настільки розійшлися, що вибудували колосальний будинок, який містив в собі, крім кімнат для житла, ще й склепи, лазничку, кіно, пральню, спортивну салю і інш.

Але все то було в руках таких хазяїв, що вже через місяць все потопало в бруді, високі вікна повибивано, а діри позатикувано сінниками, в повітрі стояв важкий сопух від дезинфекції, змішаний з пахощами кислої капусти, що линули з кухні.

Крім цього „Гіганту”, як звався гуртожиток, існував ще цілий студентський городок, під назвою „Толкачівка”. Був це ліс халуп, що скидалися чомусь на касарні, і виходили вікнами на старе, заросле буряками кладовище. Навесні в кущах співали там соловії і заважали вчити латину та стародавні форми дієслів. Взимку в кімнатах було зимно, і ми мусили спати, накриваючися всіма теплими річами, які тільки мали.

В автоторіях було не тепліше — на лекціях сиділи ми в плащах і шапках, скуливши і хукаючи на руки. Одного разу, коли навіть чорнила замерзли в ручках, ми вирішили протестувати. Перед початком 3-ї лекції умовилися з іншими курсами і всі вийшли на коритар. Професори, побачивши таку рішучість з нашого бо-

ку, поставилися до неї по різному: одні, зрадівши, мережі почвали до дому відігріватися, інші нерішучи тупцялися на місці, а один, молодий і життєрадісний викладач основ марксизму-ленінізму, побіг скаржитися декану. Декан — історична фігура, герой студентського фольклору, вибіг із свого кабінету і, ставши перед нашою мовчазною юрбою, закричав несвоїм голосом: „Зараз же йдіть на лекції! Що за безобразіє!”... Ми категорично відмовилися виконати його наказ. Хтось зняв з стіни величезний термометр і на основі його намагався довести, що сприймати щось при такій температурі неможливо. Декана зломила наша впертість — він був переможений і, махнувши рукою, дозволив нам іти додому. Але наслідки цього „бунту” ми швидко побачили на дощі обяв: нашему курсу була обявлена догана „за масовий зрыв лекції”. Але й цю несправедливість ми мовчки проковтали.

Держава виплачувала нам стипендії (на I. курсі — 130 крб. в місяць, на II. — 150, на останніх — 220). Але скільки шрафів накладалося на цю жалюгідну кількість грошей! Спізнившись — нема половини стипендії, получив двійку — нема стипендії, не прийшов на основи марксизму-ленінізму, або на семінар з того ж такого предмету — і знову нема тобі стипендії. Так ми й були оточені піклуванням і увагою, але ні, не ми, а наша стипендія Нарешті влада, довго надумуючися вирішила нічого нам не платити а навпаки, ще й у нас брати грою за навчання. Ці дні багатьох з нас навчали не вірити в брехливу сталінську конституцію, багато було й таких, що покинули зовсім навчання, не маючи матеріальної змоги вчитися далі при таких умовах.

Часописи писали тоді, що „щаслива молодь радянського союзу з захопленням вітає постанову уряду про платне навчання; але в дійсності по всіх вузах пройшла тоді хвиля заворушень і протестів. У нашему ж університеті на фізматі студенти вибили відмінника, який віліз на катедру з пропозицією надіслати привітальну телеграму „любімому товарищу Сталіну”.

Багатьох студентів в ці дні заарештовано за необережно сказане слово, навіть за нездоволений вираз обличчя на мітингу. Але не можна було нічим приборкати нашої жадоби до таємниць знання — ми ставали нічними сторожками, офіціантками в ресторанах, давали лекції, організовували самодіяльні джез-оркестри, і заробляли гроши, щоб далі вчитися. А, головне, ми не втрачали надії на краще будуче. Свою творчу нудьгу

видивали ми в епіграмах і пасквілях на адміністрацію, на неможливі умови, які нас оточували, на своїх слабодухих товаришів. Бляшана „кружка”, брунатна від іржі і бруду, почеплена на бак з вигнутими боками, відсутність фіранок на вікнах, зла українська мова викладачів, на російський лад перелицьованих — все знаходило своє місце в нашему фольклорі. А найбільше любили ми „пусті лекції”, тобто такі, на які не приходив професор. Тоді ми збиралися біля вікна, що виходило на Сумську вулицю, як раз біля саду Шевченка, і співали українські народні пісні, як „Розпрягайте хлопці коні”, „Ой, жаль жаль” або „Іхав стрілець”.

У вільні від праці та лекцій години (таких було дуже, щоправда, мало), ми йшли до кіно, на концерти, до театру.

Треба сказати, що музикою студентство цікавилося так само, як і літературою.

Не було такого концерту, який би не пройшов без нашої присутності, якщо в цей час в нашему розпорядженні були гроши. Багато й з нас грало, співало й танцювало. Був у нас хор і ансамбль народної пісні та танку, аматорський драмгурток, духова оркестра. Крім того високо стояло спортивне виховання. Працювали при катедрі фізичного виховання всілякі секції, в які кожний міг записатися і безкоштовно вивчати даний вид спорту.

Два рази на рік — навесні і восени — влаштовувалися всеуніверситетські легкоатлетичні змаги. Щоправда, наш факультет не близував там перемогами, бо всі перші місця завойовували парубки з геолого-географічного і фізико-математичного факультетів. Зате ми старанно вболівали за своїх чемпіонів і ледве не вмлівали, слідкуючи за їхніми незграбними рухами. У кожного своя доля і свій шлях широкий — нас, натомість, ніхто не міг перемогти в справах видавництва стінних газет.

Був у нас, як наочний приклад піклування зі сторони ректора і буфет, в якому лайлива дівка продавала несолодкий компот, невідомо з яких овочів зварений і сірі, черстві булки, які в прейскуранті значилися, як „пірожки з картопшкою”, а насправді були без ніякої начинки і охрещені на ми „Просто так”.

Бували й такі дні в нашему житті, коли ми відживлювалися одними „бубликами”, але все намагалися кепкувати зі своєї долі, і не падати духом.

Так проходили дні нашої молодості смутні, але повчаючі, дні, що загартували нас, виробили нашу впертість і нашу волю, але не вбили нашого молодого запалу, надій і сподівань.

Ніна Бурик.

Др. ВАСИЛЬ КОРОЛІВ-СТАРИЙ

(* 1879 † 12. XII. 1941)

Цнова наспіла вістка про ще одну смерть. Немов „правом серії” відходять від нас один за одним найкращі з народу: письменники, мистці, а далі політичні діячі й творці збройних чинів.

З покійним Д-ром Василем Королевом-Старим зійшов один з тих, що їх імена звязані нерозлучно перш усього з тим часом, коли українство почало знову по довгих роках мовчання приходити до слова і жахати царську Москву своєю притаєною, але невмирущою й грізною силою.

Перш усього широка видавнича діяльність, що її розвинув Покійний в Києві, ставить Його на одно з вид-

М. ЧИРСЬКИЙ

З ГІР

Отара мамутів спинилася в віках,
Де хмари випнули хребти свої камінні,
І тільки вітер, вітер утіка,
Гойдаючи смереками в долині.

Десь грома винограду й теплі вина,
У сяйві сонця Рим і Ватикан,
А тут сніги й граніт, в суворості
незмінні,
Й залізний хрест у хмарах зника.

Та сміливі живуть тут хлопці і дівчата,
З очами синіми й холодними, як лід,
ДзвеняТЬ тут співи їх та ріжуть сніг
лещата,
І люто так дивиться їм услід.

Коли веселою, нестримною юрбою
Вони летять у гір казковий світ
І тільки усміхи лишають за собою...

них місць в історії української книги. Як автор, публіцист і письменник Він відомий своєю співпрацею в десятках українських часописів до 1917 і пізніших років аж до останнього часу.

Особливу увагу звертає на дитячу й юнацьку літературу і залишив ряд писань у цій ділянці. Зокрема відома Його повість для юнацтва „Чмелик”, що поруч „Сина України” Золотопольця є найкращим твором для юнацтва й молоді.

В час визвольного зりву 1917 р. висланий Українським Урядом у дипломатичній місії до Чехії, залишився тут жити в Мельнику біля Праги, де й спочив по роках направду не-втомної й творчої праці для української справи.

Говерля в зимовій красі.

КОНІ

Ми стояли з заставою в узлісі на висоті, зазначеній на мапі генерального штабу числом 234. Сонце великом червоним щитом збиралося за лізти за частокіл темного соснового лісу, що стояв позад нас. В повіні його мідяного світла широкий степ перед нами блиствів, як золоте трачіння. Обличчя моїх хлопців, що порозкидались горілиць поза кущами, виглядали, як обличчя старих бронзових статуй.

З десятником Андрусівом — ми оба не могли змістити собі в мізок, що мов кипівувесь день від гарячі під шоломом, того, що сталося. Я підносив на нього очі, ми зустрічалися поглядами й оба кривилися. Це лютъ кривила нам щоки.

Треба було коней. За всяку ціну коней. Дві пари, ну — одного хоч!

А перед нами біг високою травою степ, аж до яру, аж до хати, що вростала в обрій, рівний і безпомічний, як наші думки.

— Слухай, ти вчений десятнику — кинув він мені. — Я простий хлоп, але ти вчений. Видумай ти щось!

Це з нього лютъ так говорила. Він завжди називав мене вченим і сам був справжній контраст до мене — чорнозем — але: що я міг видумати? Навіщо здалася при цьому вся моя наука? Навіщо?

— Слухай, йде про життя сотника. Ти розумієш — скалка з гранати в самім лікті. І рука пухне. І сестра каже, що як не відставимо негайно до лічниці — пропаде. Ну?

Але я був безпомічний. Ніпричому були всі мої латинські словарі, коли в цій окрузі не було не то коня, але й придохлої шкапи, бо коні від гармат були не шкапи, а кістки шкап.

— Ти повинен щось придумати! — сварив я в думці, але в голос боявся це сказати. — Ти селянин, ту тепний...

Сонце закотилося половиною за ліс.

Я таки нічого не міг придумати. Я зінав, що такі коні, яких нам треба для перевозу сотника, були по тому боці, в армії Будьонного, але до них було дальше, як до зір у просторі. І я широ здивувався, що Андрусів щось говорить ще, бо ось він кинув у мій бік:

— Ти, десятнику вчений, в тебе є з 10 метрів шнурка?

— Шнурка? А тобі ж на якого біса? — відрізав я і через хвилину придав: — В мене є телефонний дріт. Може бути?

(Телефонним дротом, якого було повно по полях, може більше, як ключового, в ту невидану й розхристану безпозиційну війну, ми вязали наші

розлізлі черевики, підперізувались, зчіпали лати, привязували до крісів і зміцнювали колеса возів).

— Чудесно! Давай! І давай ще одного відважного хлопця!

Я видивився й не розумів. Але хіба в заставі міг на мою думку бути хтось кращий від мене?

— Я сам піду, Петре!

Тепер він видивився й посміхнувся (може хотів знов назвати мене вченим). Але я підносився вже на коліна і взяв рушницю:

— Вістун Соломка, сюди! Переберете команду застави, як мій заступник! Вважати на передні ями і яр!

Ми наложили багнети й хильцем посунули поза кущі в бік яру. Ми були подібні до якихсь потворних шершенів з цими великими багнетами. Два шершени.

Кущиками ми добігли під яр. Сонце сковалося вже геть, як добрий стрілець, за стіну бору й палило за собою степ небосхилу. З цього ж боку вилазив блідий перекривлений місяць. Був так близько, мов багнет у нього встреми й неси, закинувши на плечі.

Кущі в яру стояли, як скаменілі духи з казки. Ми перебігали промеж них, похиливши багнети вниз. Потім вилізли на крайок ярку. Перебігли думкою й вічми посріблений, молочний степ. Він рівний і чистий. Але якраз тому ми й боялися його.

— Вилази! — штовхнув мене Андрусів. — На чотирьох!

Ви бігли коли так? Воно, здається неможливе, а все ж я біг. Людина пробула грубі тисячоліття, поки відівчилася того звіринного ходу на те, щоб вчитися його знову. Я біг. Ми оба бігли, як шершени, що згубили нору й шукали її, летючи попри землю. Бігли, аж поки Андрусів не стомився, біжучи поперед мене і я не віхав у нього з розгону шоломом.

— Ух, ти! — засичав і він і я, але він умить скричав шепотом:

— Тихіше!

Це було щось чарівне, те, що було — може на 100 метрів перед нами. Паслося яких 16 коней, біля них сторчав, ніби стовпчик, вартівник, а трохи в боці горіла ватра й біля неї сиділи три шапки — виставали понад траву.

І чарівне було те, що робив Петро. Витягнув здоровий шматок хліба, перевязав його учтевро „телефоном” і спробував на долоні.

— Ти стій осьде — наказував мені таким шепотом, що той шептіт лягав десь у нерви. — І бери цього пузьвірка на мушку. Якби дуже спішився до мене, або кричав — бахни! Тільки не...

Вхід і дзвіниця Печерської Лаври після вибуху міни.

Не доказав, але я зрозумів.

Місяць балувався спокійно на нас. Я слідкував не за Петром, а за чорною ямою, що просувалася у високій траві, куди сунувся він й тримав цього пузьвірка на оці. Потім я побачив, як „яма” у траві підсунулася аж під самі коні і в повітрі до місяця щось мигнуло. Я бачив, як кінь, що був найбільш на передніх, відскочив убік, а тоді форкнув, витягнувши й почав йти обережно вперед. За ним попідносили голови останні коні й посунули до „ями” у траві.

Я просто чув, як шаркотів дріт, що ним тягнув Петро хліб до себе, ніби вудку і я реготався і кляв тому туманові на моїй мушці, що спав чи щось, бо задеревів. Очевидно, кляв у дусі.

А потім сталося щось таке велике й нечайне, що аж дивно, як воно змістилося в частинку секунди. Кінь підійшов з витягненою шиєю до „ями”, з неї щось скочило і скоріше, як він кинувся убік, опинилося в нього на хребті. Стовпчик з боку ворухнувся, я бахнув у нього і втиснув його у стеною траву.

Здається мені, я ще бачив, як біля ноги підскочили три постаті, але в тому менті біля мене врізався копитами карий кінь, Петро зіскочив і зали біг до другого, я сидів верхи.

Здається мені, що за нами стріляли. Хіба можна було чути? Вітер втискав нам у вуха свист гону й тупіт дванадцятьох коней (чого вони бігли і досі не знаю) і тямлю, що Андрусів берешав, як степовик:

— Соломка, не стріля-яй!

Було під північ, коли ми везли сотника на марах між двома кіньми до Бірзулі.

Він був врятований завдяки десятникові Андрусіву — степовикові.

А. Курдидик.

Світогляд сьогочасної науки

(Наука проти большевизму)

2*).

І. ІСТОРІЯ ЗНАННЯ ДО ПОЧАТКУ ХХ. СТ.

Світогляд сьогочасної науки є вислідом всього того знання, яке здобули своїми дослідами всі науки. Але ж, не всі науки мають одинаковий вплив на утворення наукового світогляду. От, наприклад, всі науки спираються головно на фізиці, а в частині на хемії, тимто світогляд дослідників технічних наук вповні залежить від здобутків згаданих наук, фізики та хемії. Зновоже такі науки, як: математика, філологія, економія, агрономія, хоч як вони важні, мають дуже незначний вплив на науковий світогляд. Тут вирішне значення мають безперечно науки про природу, а саме, хемія, фізика, геологія, астрономія і біологія, бо вони власне обнимают все знання про природу цілого всесвіту та всіх його творів, його будову, його життя й його закони. Щоби зрозуміти якслід новітній, науковий світогляд, мусимо пригляднутися, хоч побіжно, розвиткові згаданих наук та їх здобуткам, до яких вони дійшли в початках нашого двадцятого століття, себто в часах всевладного панування попереднього, старого світогляду.

Хемія, наука про речовини, з яких утворений наш світ, народилася дуже давно, бо з початком так званої залізної доби, що в наших краях почалася близько 1000 років перед Христом. Тоді люди навчилися з різних руд витоплювати залізо, та вживати його до виробу своєго приладдя. Шукаючи за рудами цього, ще й тепер необхідного металю, та розжарюючи різні роди каміння в огні, люди почали пізнавати більше різних речовин та їх прикмети. Такими дослідами речовин займалися в тих часах головно в Малій Азії, Єгипті, а опісля в Греції, де в тих часах розвивалося на тодішні часи високо культурне життя, а враз із цим і металеве виробництво. Особливо згаданими дослідами займалися єгипетські священики, задля чого темний загал уважав їх чарівниками, а дотичні їх заняття називано „хемі”, себто чорна земля або чари. Грецькі вчені цікавились такими питаннями з філософічного боку. Вони роздумували над тим, з чого утворений цей наш світ. Одні філософи вважали первісною речовиною землю, другі повітря, інші воду, а ще інші вогонь. Їх всіх погодив славний грецький вчений Аристотель (384—322), що в своїх творах

зібрав все тодішнє знання. Він думав, що всі речовини утворені з чотирьох основних живлових первінів, землі, повітря, води і вогню, які є особливими відмінами одної первісної пра-речовини. Нажаль, докладніших відомостей про цю старинну хемію не маємо. Всі важніші праці старинних письменників, вчених і дослідників, зібрани в славній книга-бірні в Александрії, згоріли при здобуттю цього міста арабами 640 р. по Христі і пропали безповоротно для науки й культури. Після цього треба було багато вже давно відомого відкривати та досліджувати заново. Розпочали це власне самі араби, які здобувши висококультурні краї Малої Азії, Межиріччя та північної Африки переймали тамошню культуру та почали ревно плекати мистецтва і науки. Між іншими арабські вчені займалися також дослідами речовин та називали дотичну науку по давньому, додаючи до її назви свій родівник „аль” — звідкіля пішла назва „альхемія”. Зпоміж арабських хеміків найбільше визначним був лікар Абу Музга Джабір, відомий під прізвищем Гебер, що жив близько 750 р. по Хр. Арабські хеміки стояли на властивому становищі, вони, хоч все ж таки приймали чотири основні первіні Аристотеля, старалися розслідити, з чого складається дана речовина, вживаючи до цього вогню (топлення, парування, горіння), квасів і лугів (основ). При допомозі згаданих чинників арабські вчені вміли вже доконувати хемічний розклад (аналіза) і хемічну злуку (синтеза) речовин та дуже причинилися до створення тривких основ нашої науки. Слідом арабських вчених пішли також і західно-європейські дослідники, в першу чергу Альберт Великий (1193—1280), Роджер Бекон (1214—94) і багато інших. Але європейські вчені зійшли швидко на манівці.

Приймаючи за безспірну правду погляд Аристотеля, що основними складниками всіх речовин є чотири первіні: земля, повітря, вода і вогонь, вони вважали витоплювання металів з руд переміною нешляхотної речовини руд в шляхотнішу речовину дотичних металів. А що в тих часах золото вважали найшляхотнішим металем, то й не диво, що тодішні хеміки впали на думку, шукати способів, як можна би менше шляхотні металі перемінити на найбільш шляхотний метал — золото. Буйна уява тодішніх хеміків веліла їм шукати способу такої переміни. Таким мала бути особлива речовина, т. зв. „магістеріюм”, або „камінь мудрів”, „великий елісір”, „червоний лев” або „червона тінктура”, яка мала таку чарівну силу, що все перемінювало в золото. Це „магістеріюм” мало також силу лікувати всі недуги — тимто й не дивниця, що всі тодішні хеміки кинулися з жаром шукати цеї таємної, чарадійної речовини. Таким способом розвинулася особлива ніби-наука про речовини, яка для відрізнення від справжньої хемії, називається „альхемією”. Безперечно, що між альхеміками було багато зручних дурисвітів, які з міди, цинку і оліва витоплювали мосяж або бронзу і продавали цей стоп за шире золото, але були в тих часах і справжні вчені дослідники, які своїми дослідами поклали великі заслуги для науки.

Отак, завдяки хибним, але прималим поглядам альхеміків, зростає зацікавлення справді безчисленними речовинами, які є на цьому світі, множаться досвіди, спрямовані для пізнання цих речовин і їх складу та розвивається мистецтво хемічного розкладу (аналізи) і хемічної злукі (синтези) речовин — збудовуються з трудом і зпроквола основи новітньої хемії.

На основі здобутого знання про речовини, англійський дослідник Бойль (Robert Boyle, 1627—91) приходить до переконання, що земля,

Над домовою
В. Королева-Старого
Фото: І. Попель.

*) Гл. початок в „Дорозі“ за грудень 1941 р.

вода й повітря не є ніякими первніми, та одверто виступає проти дури-світів-альхеміків, які з правдивою науковою не мали нічого спільногого. Алеж-шойно Лявуазіє (A. L. Lavoisier, 1743—94) досвідами доказав, що вода складається з двох первнів, водня й кисня, що повітря є мішаниною первнів азоту й кисня та, що вогонь це є розжарені гази, які повстають при злущі різних речовин з киснем. Що земля не була ніяким первнем, це було вже тоді загально відомо. Таким способом вкінці повалено забобонну віру в чотири основні первні, що майже дві тисячі літ важкими кайданами спутувала наукові досліди речовин. Визволена з цих кайдан наука хемії швидко розвивається все далі й далі. Численні дослідники речовин відкривають все більше й більше справжніх первнів, себто речовин, які вже хемічним способом справді не даються розложити, а з яких утворені звичайні, зложені речовини.

Згаданий Лявуазіє перший впроваджує до хемічних дослідів звичайну загуз, яка вказує, що при хемічному розкладі ані одробинка речовин не пропадає, не гине, а при хемічній злущі ані одробина речовини не твориться, себто, що при всіх хемічних проявах загальна кількість речовини не змінюється.

Прю (Joseph Louis Proust, 1755—1826) відкриває постійність відносин складових первнів, в кожній зложеній речовині.

Дальтон (1766—1844) відкриває закон простих відносин між первніми коли вони утворюють більше різномірних сполук і для вияснення проявів відкритих Прустом і самим собою, відгребує з забуття погляд старогрецького філософа, Демокрита (460—360? до Хр.) про так звану атомістичну будову речовин.

Хемічні закони, відкриті Лявуазієром, Прустом і Дальтоном, мали вирішний вплив на утворення світогляду тодішніх освічених людей і багатьох наступуючих поколінь, аж до початку нашого століття, задля цього мусимо трошки задержатися над цею справою.

Отож, як вже знаємо, всі відомі нам речовини мають свій питомий, постійний, хемічний склад. Вода має завжди два рази більше водня (хемічний знак Н) як кисня (хем. знак О), що означуємо коротко: вода = H_2O ; звичайна сіль має однакові кількості соду (знак Na) і хлору (Cl), що означуємо: сіль = $NaCl$; чад, що добувається з розжареного вугілля, має однакові кількості вугеля (C) і кисня (O), себто: чад = CO — і так само є з усіми іншими речовинами. Це є гласне закон Пруста постійності відносин первнів у хемічних сполуках.

Знаємо також, що первні, які творять з собою більше сполук, все злучуються зі собою у відносинах чисел простих і цілих. Ось наприклад: вода має два рази більше водня як кисня, що означуємо H_2O ; т. зв. окислена вода має тільки само кисня що й водня, саме H_2O_2 ; чад має рівні кількості вугеля (C) і кисня (O), себто = CO , т. зв. вугляний квас має два рази більше кисня, себто = CO_2 , а в т. зв. вуглянах є кисня три рази більше як вугеля, що означуємо CO_3 ; вуголь з воднем творить дуже багато сполук, але всі вони мають згадані первні у відношеннях чисел простих і цілих; наприклад:

ацетилен	CH
етилен	CH_2
метан	CH_4
етан	C_2H_6
пропан	C_3H_8
бутан	C_4H_{10}

Додаймо до цього, що ці відносини не залежать від кількості речовин: ціла бочка чистої води і кожна найменша краплина води мають завжди два рази більше водня як кисня. Так само діється з усіми хемічними сполуками. Отож, на думку Дальтона, цей прояв можна вияснити тільки т. зв. атомістичною будовою первнів. На його думку кожний первень складається з безліччі найменших, вже більше неподільних частинок, т. зв. атомів (гр. атомос — неподільний). Атоми мають постать кругленьких грудочок, вони у кожного первня все однакові та стоять в рівних віддаленнях від себе. Атоми різних первнів різняться своїм тягарем і віддаленням. Коли якісь первні лукаються зі собою і утворюють хемічно зложену речовину, тоді атоми цих первнів лукаються зі собою у відношеннях відповідних даних хемічній сполуді так, що кожна її найменша частинка, т. зв. молекул (лат. молекулюс — грудочка) цеї речовини має такий самий склад і уклад атомів дотичних складових первнів.

Ясно, що при атомовій будові первнів всяка хемічна злука (синтеза) є тільки сполученням існуючих вже атомів складових первнів в однородні молекули зложеної речовини, а кожний хемічний розклад (аналіза) є розпадом існуючих молекул зложеної речовини на атоми складових первнів. В першому випадку ні один новий атом речовини не твориться, в другому ні один атом речовини не гине.

Науковий здогад (теорія) атомістичної будови первнів мав незвичайно благодійний вплив на розвиток науки хемії.

По перше, остаточно провалилися старинні безпідставні мудрування про речовину, закріплені Аристотелем, і середньовічні витвори буйної уяви альхеміків — наука про речовини, хемія, станула на тверезій розумній

підставі, приймаючи за правду тільки те, що виказали досвіди й що можна досвідом кожнотако провірити.

По друге, наука про речовини, хемія, станула на властивий шлях. Вона зайніяла перш за все розвязкою цих чотирьох питань:

1. Які є первні, ті справді первіні речовини, які вже не є з нічого зложені, а з яких утворений цілий всесвіт?

2. З яких первнів утворені всі речовини, які є тут на нашій землі у цілому всесвіті?

3. Як збудовані всі речовини із своїх складових первнів, себто, як уложені атоми в молекулах кожної речовини?

4. Які закони природи кермують злукою первнів у зложені в них речовини та розкладом зложених речовин на складові первні?

Зясуємо коротенько здобутки новітньої хемії, до яких вона дійшла до початку нашого ХХ-го століття.

Всіх первнів відкрито було около 70 — до тепер знаємо їх вже 92 і правдоподібно їх значно більше й не може бути. Всі ці первні різнятися один від одного не тільки хемічними але й фізичними прикметами. Перш за все вони різняться тягarem: рівні кількості різних первнів мають різний тягар. Спираючись на законі Бойля (Robert Boyle, 1627—1691) і Маріотта (Edme Mariotte, 1620—1684), що всі гази при рівних об'ємах і рівних температурах мають однукову розпряженість, Ге-Люсак (Joseph Louis Gay-Lussac, 1778—1840) і Берцелій (Johannes Jacob Berzelius, 1779—1848) пояснюють цей прояв тим, що газові первні при рівних об'ємах і одинакових температурах мають однукову кількість атомів. Порівнюючи оттак всі первні з найлегчим воднем, обчислено атомові тягари первнів, які означають, скільки разів даний первень, в стані газу, є тяжший від водня, а тим самим, скільки разів один атом цього первня є тяжший від одного атому водня. Розуміється, що при такому обчисленні атомовий водня приймається за 1. Обчисливши оттак атомові тягари всіх відомих тоді первнів та укладаючи ці первні по черзі, від найлегчого водня (ат. тягар 1) до найтяжшого урану (ат. тягар 238) завважали хеміки вже в другій половині минулого століття, що кожні восьмі з чергі первні мають подібні прикмети. На цій основі 1864 р. Дмитро Менделєєв (1834—1907) уложив т. зв. наворотний (періодичний) уклад первнів.

В цьому укладі дістаємо 9 головних громад, подібних до себе первнів. Початкові первні кожної такої громади є завжди неметалі (металоїди), кінцеві є завжди металами. Неметалі, як відомо, є легкі, крихкі,

блеск мають гострий склістий, з воднем і з киснем, або з самим воднем творять кваси, та зле проводять тепло електричність. Металі мають прикмети противні; вони важкі, гнучкі й даються витягати в дроти й виключувати в бляхи; з воднем і киснем вони творять луги або основи та добре проводять тепло й електричність). Всі ці прикмети так правильно змінюються в кожній громаді, що, коли який першень ще невідомий, то наперед можна означити його головні фізичні й хемічні прикмети. Сам Менделєєв предсказав так прикмети кількох невідомих ще тоді первнів і, коли їх опісля відкрито, його передбачення докладно сповнилися. Слід за-значити, що в часах Менделєєва було відомих ледви 40 всіх хемічних первнів, а все ж таки опісля відкриті первні знайшли своє місце в наворотному укладі первнів цього великого дослідника і цей уклад належить до основ сьогоднішньої хемії.

Рівночасно з розслідом первнів досліджають хеміки також і їх сполуки: окиси, кваси й луги та солі, себто сполуки металоїдів і металів. А всі ці досліди спричиняють докладне пізнання скал і земних скарбів нашої землі та швидкий розвиток хемії мертвих (неорганічних) речовин і хемічного промислу.

Далеко повільніше поступає розвиток дослідів живинних (органічних) речовин, себто таких, з яких утворені рослини, тварини й люди. Головною перешкодою була складна будова молекул живинних речовин, якої давніші хеміки не вміли розвязати. Що-йно поволі хеміки розяснюють будову численних т. зв. парафінових сполук, загально складу C^nH_{2n+2} та інших з ними споріднених, а далі й чиленних алькоголів, квасів, товщів і т. зв. естрів, відповідних нежинним солям. Вкінці 1867 р. Кекулє (Friedrich August Kekule 1829—1896) розяснив, здавалося таємничу, будову т. зв. ароматичних, або бензолових сполук, придумуючи для них перстеневі взори. Всі ці розсліди живинних речовин полягали на їх хемічному розкладі та на пізнанню їх складових первнів і їх взаємному відношенні. Створити живинну речовину хемічною злуковою складових первнів нікому не вдалося, задля чого тоді загально думали, що живинних (органічних) речовин хемічною злуковою складових первнів витворити не можна. Аж Велер (August Wöhler, 1800—1882) в 1828 р. і наш вчений Іван Горбачевський (* 1854) в 1882 р. досвідно доказали, що це неправда. Від того часу штучне витворювання живинних речовин із їх складових первнів належить до звичайних завдань сьогоднішньої хемії, а вислідом цього є незвично буйний розвиток живин-

Рогатинський іконостас

(До ілюстрації на обгортаці)

Теперішня війна принесла нам українцям за ціну визволення східніх земель з під большевицького ярма — багато втрат. Попри безчисленні жертви в катівнях Н. К. В. Д., не обійшлося також без втрат творів мистецтва. Знаємо з преси, що большевики повивозили цілі скрині українських памяток із Києва, знаємо також, що зруйнували вони цілий ряд старовинних церков на Україні. Також у Галицькій Волості зістало знищена наслідком воєнних подій дерев'яна церква св. Духа в Рогатині, зі своїм прегарним іконостасом. Під час першої війни в 1914 р. подібна судьба грозила іконостасові в Богородчанах, але, на щастя, один австрійський генерал казав негайно запакувати його й вислати до Відня. В короткому часі опісля згадана церква щезла з лиця землі, така сама доля була б стрінула й її іконостас. В 1939 р. червона навала прийшла так ненадійно, що про рятунок Рогатинського іконостасу ніхто не думав.

В чому лежить його чар і краса?

Належав він до трьох найкращих іконостасів Галицької землі, поруч іконостасу церкви Пятниць у Львові і з Манявського Скита (т. зв. Богородчанського). Рогатинський іконостас відзначався прегарною, бароко-вою різьбою й чудовими іконами. Повстав він у 1649 р. Самі ікони були творами двох або трьох майстрів, як це видно зі стилю і всіх композиційних прикмет.

Деякі з них вказують на італійські впливи, як прим. св. архангел Михаїл на діяконських вратах має такий сміливий і повний виразу рух, чим ярко відбиває від прочих ікон.

Найбільшим і найголовнішим образом був Христос-Цар (над картиною Тайної вечери), зображував він Спасителя в товаристві Матері Божої і св. Івана з кількома янголами.

ної (органічної) хемії та спертої на цьому промисловості: виробу фарб і ліків з теру і мазуту, виробу штучної бензини і живиці та багато інших штучних живинних речовин.

Ось так, з початком ХХ-го століття наука хемії стояла на такому становищі:

1. Всі зложені речовини в цілому всесвіті, утворені з первнів, основних, первісних, з нічого вже не зложених речовин.

2. Всі первні, утворені з маленьких більш вже неподільних частиночок, атомів, які у кожного первня є всі однакові, а у різних первнів різні.

3. Найменші частиночки (молекули) кожної речовини, зложені з первнів, складаються з атомів скла-

Була це ікона, відома у візантійській іконографії т. зв. „Деезіс“ себто „молення“ найближчих Ісусові осіб за людський рід.

З образів долішнього ряду, т. зв. намісних ікон, бачили ми по обох боках царських врат Христа-учителя Й Богородицю з Дитям-Спасом на руках. Обі ті картини були видержані в поправній, візантійській формі й виявляли всі прикмети доброї кисти. Дуже замітною для духа візантійської символіки, якою відзначаються головно наші спільні малювання пізного середновіччя, — була сусідна ікона біля св. Михаїла, зображення гостинності Авраама. На тлі замкової архітектури сиділи при столі три янголи, перед ними стояв на колінах Авраам. Був це прообраз св. Трійці, Авраам звертався виразно тільки до одного янгола, неначе для підчеркнення, що хоч бачить перед собою три особи, символізуючі Бога у трьох видах, все ж признає лише единого Бога.

Аналогічну щодо укладу, другу ікону — сошествія св. Духа, перемальовував хтось у давнині й наслідком цих перерібок вона затратила багато зі свого первісного виду.

Горішні ряди пророків і апостолів вказували на нахил до реалізму в їх автора. Так і видно, що мистець була загал вірний своїй мистецькій традиції, але студіював уже природу святих малював відай зі живих моделів, вмів щасливо лучити здобутки віків із новими вимогами часу, обережно виловлював те, що могли йому дати західні впливи.

Болюча втрата, яку потерпіли ми через знищення Рогатинського іконостасу, насуває знову заввагу пр потребу піклуватися якнайдбайливішими творами мистецтва в нас, хоронити від небезпеки вогню й вогкості вартісні образи, старі книжки й акти збирати етнографічний і лінгвістичний матеріял. **Дамян Горнякевич**

дових первнів; цей склад у всіх молекул тієї самої речовини є однаковий у молекулів різних речовин різний.

4. Всі хемічні прояви в природі остаточно або злуково первнів в злужену речовину, т. зв. синтеза, а б розпадом зложені речовини на складові первні, т. зв. аналіза. Синтез полягає на злукі атомів складових первнів в молекули зложені речовини. Аналіза полягає на розпаді молекул зложеного тіла на атоми складових первнів.

5. При синтезі ані один атом ні вий не утворюється, при аналізі а один атом не гине. Речовина (матерія) є незнищима — вічна. (Далі буде). **Іван Раковський.**

ЧАРІВНА СОКИРКА

(Продовження)

IV.

Тана біг берегом ліса. Коли втоптана стежка скінчилася, віднайшов він сліди вагаїв, що йшли туди ще світанком. Їх було багато, стільки, скільки треба полічити три рази пальці на обох руках. Вони добре позначили дорогу своїми легкими кроками. Лише на місцях, покритих землею, мохом, сухим або прогнилим листям, слідив майже не було видно.

Тана вийшов на зелену поляну, покриту барвним, пахучим квіттям козелів, чабрику, білого як сніг ромену. Перед ним біліла стіна березового гаю. Тана простував туди. Нагло він поступив назад. На кілька кроків від нього, відділена лише широким лішиновим кущем, сиділа на землі людина. Тана відчуло шугнув у корч, притаючи свою постать і віддих. Він увесь застиг у тривожному відчутті: людина повинна була почути шелест і легіт вітру міг зрадити приявність Тана. Чому людина не йшла на нього? У відповідь цим думкам зашелестіла трава, на землю впала тінь, а за нею з'явилася людська постать. Тана побачив великі, похилені плечі, покриті кізлячою шкурою.

— Одне Око! — радісно гукнув він, вискаючи ізза куща.

Людина здигнулася і повернула на Тана голову, на якій біліла глибока старість. Обличчя губилося зовсім у гущі білого волосся, риси у зморшках шкури, а навислі брови заслонювали повіки. Лише одно око мав старий знахор вагаїв, друге забрала йому в молодості лята медведя. Вона заплатила за те своїм життям, а переможцеві зстало одно око, велика близна на лівій щоці та ім'я.

Одне Око мав тіло сухе, як пень дерева. Він уже не стріляв з лука, ані не рубав сокирою. Малі діти часто лякалися безкої людини. Чи не важко уявити, що ця осоружна, старезна постать була колись струнким парубком, з блискучими очима, дужою рукою і дзвінким голосом. Тана знов, так як і весь люд вагаїв, що Одне Око треба шанувати й слухати. Одинокий на всю оселю він умів лікувати рани й слабості. Він знов, коли недужий умре, а коли здоровітиме. Яке зілля прикладати до тіла, а яке ладити напитво. То він научив вагаїв зваблювати бджільні рої у близькі до городища дупла, та варити мясо в розгріваній гарячим камінням воді. Кожного дня при сході сонця, він розмовляв з духами і через нього люди переказували духам свої мольби. Та найкраще, найдивніше з усього, що знов Одне Око, була його гра на дивному лукові. Він сам умів його зладити, накладаючи на яворовий прут не одну, а кілька тятів. На них перебірав він пальцями; і плили тоді дивні звуки, такі самі, а однак несхожі до тих, що виходили з людського горла. Діти і старші гурмою обстуپали старого, коли він сидів на деревяній колоді, біля джерела й торкав тятіви, що відзвивалася ніжним, сумовитим звуком. Найпильніше з усіх слухав малий син Сірого Вовка. Одного разу знахор, зворушений мовчазною терплячістю хлопця, дозволив йому взяти до рук свій лук і показував, як класти пальці, щоб наслідувати звуки переможної пісні племени. У дніх хоробрих діл і кривавих перемог співали її вагаї, а Одне Око пригравав на багато-тятівому лукові.

— Чому малий хлопець утік з оселі, загнався далеко

від землянки своєї матери і сидить у кущах, неначе дика курка? — грізно відізвався Одне Око.

— Тана не втік з оселі. Великий Мрук велів іти Тані покликати чоловіків вагаїв, що далеко на ловах. Чужа людина прийшла під вал, Тана бачив сліди. Чужа людина вернеться. Як буде ніч, убє чоловіків вагаїв і забере вогонь.

— О горе, горе жінкам і дітям вагаїв! Нехай іде скоро хлопець і нехай ще скоріше вертаються до землянок сильні своєго роду! Котрий із чоловіків є батьком малого хлопця?

— Сірий Вовк, що йому дики собаки відгризли шматок ноги.

— Сину Сірого Вовка! Рука твоя слаба піднести зброю на медведя, а ноги легко втомляться утікати від вовка.

— Тана несе сокиру. Він сам зробив її через багато днів. Його ноги є прудкі, як ноги дикого оленя.

— Нехай добрі духи дадуть йому легку дорогу. Одне Око іде до оселі. Його сила мала, але нехай його серце і його думку візьмуть вагаї.

Одне Око позбирав широкі листки лопухів, повні зілля та квіття, потрібного при лікуванні і почвалав назад так скоро, як лише на те дозволяла його глибока старість.

V.

Тана зайшов у глубину безкрайного ліса. Тут він був безпечний перед зустріччю з чужою людиною, але з труdom доводилось пробиватися крізь гущавину кущів, що

зрадливо спліталися тернистими гілками, та не давали проходити ногам. Іноді Тана мусів піднімати сокиру, щоби пробити собі дорогу. За кожен раз, заки станути, за кожен раз, заки піти далі, за кожним шелестом, близьким чи далеким звуком, Тана схилявся і довго непорушно наслухував. Його шкура вся подерта колючками, а з чола струмками лився піт. Він часто ставав перед непрохідною пущею і шептав тривожно: „вагаї не йшли туди. Куди має іти малий Тана?” І скоро вирішував — „За лівою рукою, по під високі дуби і звідтам прямо за сонцем”.

Воно піднімалося все вище на небі, жарило промінням, збільшувало духоту і спрагу. Тана на ходу зривав ягоди, що червоніли на кущах і з насолодою проковтував їхнє мокре мясо.

Зашелестіло листя, хруснули на землі гілки і повз Тана пролетів олень, вдаряючи в гілля великими рогами. Сплющені птиці зірвалися з кущів і летіли в ліс. Вухаті заяці проскакували між деревами. Все більше дрібного звіра утікало побіч Тана. Він вихопився на вершок дерева і крізь листясту корону дуба проблискували лише його округлі, чорні очі.

— Великий звір же не олена і заяців — шепнув Тана в тій хвилині затріщало гілля, засвистів важкий віддих і з гущавини висунувся великий, кудлатий звір. Сірий медвідь. Він сунув з тихим бурмотінням та безнастанино шугав по землі своїм гострим ротом. Нагло станув на дві лапи, витягаючи в усю довжину своє велике тіло, і голосно, проймаюче заревів. Він був голодний, а всі молоді звірят,

На порозі нового року

Новий, 1942 рік приносить нашому журналові нову сторінку в його історії: поворот з чужини до своєї першінного й рідного місця осідку. З місяцем лютнем „Дорога” виходить знову в княжому Львові. І мимоволі насуваються заваги про дивні шляхи долі нетільки людей, але й їх творів. „Дорога” від часу своєї появи в 1937 році у Львові була разом із спільним своїм виданням — журналом „Малі Друзі” двічі закрита польською владою: раз у 1937 р., вдруге і вже остаточно в 1938 р. Тоді ж закрито і третій журнал „Молоді Друзі”, що став виходити з квітнем 1938 р., як посереднє звено між „Малими Друзями” й „Дорогою”, що мало метою пляномірно обхопити виховання молодого покоління шляхом преси від дитинства, через юнацько-молодечий вік аж до зрілості, до ясно означеній дороги життя.

Одеї широкий, спертий на ясних і твердих світоглядово-ідеологічних основах націоналізму та консеквентно реалізований плян без огляду на всі труднощі й перешкоди — одеї й була одночасно причина окремого „піклування” нашими виданнями збоку тодішніх польських чинників.

Доля однаке судила, що і „Малі Друзі” і „Дорога” по воєнних подіях вересня 1939 р. стали далі продовжати під тою самою редакцією свою працю на еміграції, в Кракові, щоб одеї тепер, сповнившись своєю великою службою на Лемківщині, Післянні й Холмщині з Підляшшям, повернувшись по двох роках назад до львівських мурів і тут розгорнути по змозі як найширше колишній плян обхоплення виховним діянням преси всього молодого покоління, від дітей починаючи.

У звязку з цим Українське Видавництво, як теперішній видавець наших журналів, намічує теж відповідні форми видань зокрема для юнацтва, зокрема для сільської молоді, головно для тзв. „Хліборобського Вишколу Молоді” і т. п.

„Дорога” — як колишній „журнал молодих” має отак змогу станути знову таким же журналом, з завданням бути виявом письменницьких, публіцистичних і наукових аспірацій молодих сил, що заєдно нарощують. Одночасно завданням її буде завершувати отої бій за суверенітет українську людину, бій, що його мусимо проводити вже від самих дитячих літ і що в ньому свою роль будуть відогравати наші видання, від журналу „Малі Друзі” починаючи.

що їх мясо мяке й солодке, повтікали від нього. Звір підніс угору голову і втягав у себе повітря. Тана не віддихав. Якщо до медведя дійде запах його тіла — не злізти йому з цього дерева. Тихо зашуміло листя, порушене леготом. Вітер віяв у бік дерева, де сидів Тана і медвід опустив голову. В кущах пробігла якась дрібна звірина і медвід посунув туди.

Давно пролунав проймаючий рев пійманого кізла і вдоволене бурмотіння медведя. Давно залягла тиша в стривоженому лісі, а Тана все ще не зважувався злізти з дерева. Здається він і далі сидів би на ньому, як би не думка про чужу людину. Тана знову побачив в уяві кривавий образ боротьби, згашений вогонь, покрите одчаєм передсмертного жаху обличчя батька й матери... І він не ждав далі. Зручно, неначе кіт, зісунувся з дуба. Поволі й обережно посувався наперед. Його великі, відсталі вуха ловили кожен підозрілий шелест, ноги були готові до втечі, а зброя до боротьби. Та його хід все повільнішав. Голод відбирає силу. Він застрілив луком тетерева, виліз на дерево, зів його й тоді міг іти далі.

Темна лісова стіна стала нарешті просвітлювати золото-сонячними щілинами. Тана з радістю побіг до світла й став на краю малої поляни, порослої високою травою, окруженої півколесом старезним, буковим лісом. По другому її боці піднімалася хвиляста горбовина, покрита рід-

тамка, що саме українська людина, вільна від нестерпного, проклятого духового вантажу позерської шляхетчини й розхристаного московського босіцтва та звільнена від усіх злочасних притаманностей власної крові, а вдивлена в велич доби русичів і її преемників — лицарів козацького ордену і герой Крут — тямка про таку українську людину мусить лягти в основоположну цінність українського світу та стати основоположною передумовою його росту і його здійснення.

Бій за українську людину — одеї основоположна роля й мета, що її здійснитиме й надалі наш журнал молодих і в цих нових умовинах та перспективах, що створюються перед ним з оцім новим роком і з поворотом до свого рідного княжого города Львова.

РЕДАКЦІЯ.

С. ГОРДИНСЬКИЙ

ДОБА

Свій час, свою добу ми визвали до бою,
Повстали, впали знов, і знову піднялись:
Назустріч нам плили громітною луною
Залізні громи днів і лютий вітер піс,

Мов з нетрів давнини, якісь потворні клики
І тьмяно в порохах смеркало сонце знов,
І під понточними мостами хижі ріки
У каламуті хвиль котили трупи й кров.

Шипіли побоювах близантні метеори,
Степами ринув рев і, вибухами лун,
Зривались безвісти розвихрені просторів,
Де кидав нас і гнав полумяний бурун.

Та так провіщено. І знов на давнім грищі,
Роздертим рукавом кривавий тяг подій
Стираючи з облич, ми бачимо все ближче
Крізь вищерби руйнень днів неминучий свій.

Ще очі тьмарить мла. Та знаєм, знаєм — просто!
Над суходолами росте зловісна тінь,
Та нам упоєнім нестриманістю зросту,
Встає доротовказ із полуя й хотінь,
І шарпає серця, і кидає на бурі,
І — в час, як кінчиться вже в скибах правда-мета,
Підносим на вали оскаженілих фурій
Щити гарячих чол і стискуті уста.

ким гаєм. Серце в Тани радісно забилося. Це була та гора, що про неї говорив Великий Мрук. За нею в долині полювали чоловіки.

— Тана не заблудив! Тана покличе вагайв, нім сонце підніметься на середину неба — думав Тана й проглянувши траву перед собою, потанув у ній. Розпалена сонцем, вона задушливо пахла й лоскотала наге тіло Тана. Тихо співали степові мушки та пільні коники. Повітря заливали щебетом дрібні птиці, жайворонок, щигол, ластівки, воробці.

Тана полегшено відідхнув, коли скінчилася відкрита, нічим незабезпечена поляна і він увійшов у ліс.

Але Тана довго ходив, заки удалося йому найти слід людського побуту. Це було погашене вогнище, з порозкиданими довкруги останками їжі. Тоді Тана, певен, що чоловіки є десь недалеко, виліз на тополю, вихилився і вигукнув таємний клич племени.

Зірвалися сполосні птиці, потім залягла довга, гнітуча тиша. Тана напружену чатував, намагаючись замітити кожен рух, вловити кожен шелест таємного простору. Нагло, немов охоплений очайдущністю, повторив виклик. Йому у відповідь завив звір, один, відтак другий... Тана зрозумів — чоловіки вагайв були далеко звідсіля, а Тана своїм голосом привабив до себе завжди голодних собак.

(Далі буде.)

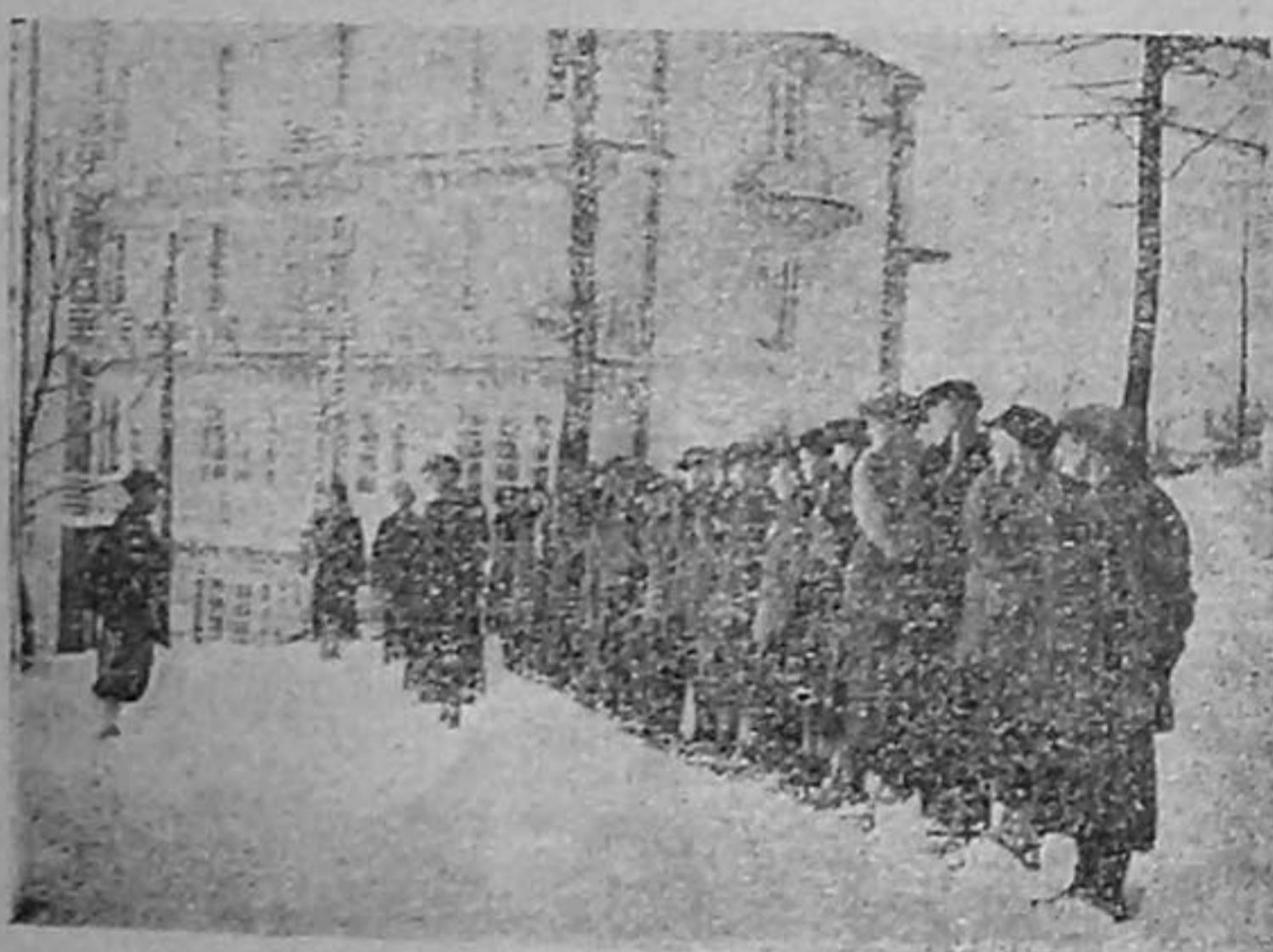
Молодь при праці

ШКОЛА ВОЛІ Й ТРУДУ

Звіт з ІІ-го інструкторського табору ім. Володимира Великого в Криниці.

Дня 21 грудня 1941 року закінчився другий інструкторський табор молоді, що тривав 6 тижнів. Покінчил табор 25 учасників, що зібралися з Холмщини, Лемківщини та Посяння, з таких У. Д. К. і Делегатур: з Перемишля 2, Ярослава 2, Лежайська 1, Горлиці 2, Сянока 4, Криниці 5, Холма 3, Володави 3, Грубешова 1, Замістя 1, Красноставу 1.

Відрядним було, що учасниками цього табору курсу був головно місцевий елемент. Це дає запоруку, що праця серед молоді на теренах Холмщини, Лемківщини і Посяння оживиться і набере більшого розмаху. Учасниками були абсолювенти гімназії, кількох працівників У. Д. К. і Делегатур, дяки, кооператори,

Збірка на прогулку.

сільські хлопці — рільники і ремісники. Всі ці місцеві учасники своєю працею виказували велике зацікавлення. Своєю пильною працею присвоїли собі знання теоретичне і практичне із тіловиховання, опановуючи впоряд, руханку, вільноручні вправи, вежі, мандрівництво, біги навпротець, марші, змагання, пописи, табори-курси, заправи до відзнаки фізичної спроможності, уклад лекцій проруку, боксерську заправу, з гор: забави мячом, різні спортивні забави і забави на прогулках. Одержали вказівки, як організувати куріні молоді по селах і вести працю у референтурах, у куріннях молоді, як переводити сходини, укладати програми сходин, свят, святочних сходин, пописів, концертів, відсвяткування національних свят, уладження спортивних площ, домівок. Вивчили понад 25 пісень, вислухали викладів з гігієни, про розвій нашої кооперації, Сільського Господаря — потреба фахового вишколу молоді.

Уладжуванням прогульок, получених зі забавами, оглянули учасники цілу околицю Криниці та найвищий верх Яворину. Що неділі таборовики ходили на Служби Божі до іншого села, для кращого пізнання околиці.

Всі учасники табору підготовлялися до здобуття відзнаки фізичної спроможності, відбули дружиновий біг навпротець. Щодня відбувалося читання преси. Викладами з національно-суспільного виховання, рідної історії, географії, гутірками на виховні теми та уладжуванням імпрез, як веселі вечори, шаховий турнір і т. п. доповнювано цілість таборового життя.

Загальний порядок в таборі всі таборовики відмежували бездоганний. Прапорець чистоти переходить з кімнати до кімнати. За нього йшла безнастанна боротьба між учасниками всіх кімнат.

З приемністю належить ствердити, що між учасниками панував настрій праці. Зокрема треба підмітити, що всі таборовики обов'язані були вести хроніку — денник занять, та підготовляти дописи до „Краківських Вістей” і „Дороги”. Цим способом вправлялися в ладжені дописів до преси.

В другій половині існування табору,

стрінула учасників табору немила несподіванка. Один з учасників захворів на тиф. Правдоподібно набув його в часі виконування обов'язків біля полонених. Цей випадок засудив табор на примусову тритижневу карантинну, що відбилося на таборовій програмі, бо мусіли відпасті всі дальші прогульки та практичні заняття на площі, через строгу ізоляцію табору.

Під кінець табору відбулися іспити. Практичний іспит зложать учасники табору щойно на місцях. Там будуть мати можність виказати набуте знання і організаційний хист у терені свою працею в куріннях молоді і референтурах. Табор закінчено пописом, що відбувся в старому кургаві перед численно зібраною молоддю державного семинара, учительського збору, місцевого УДК та запрошеніх гостей.

Антонович Адам.

КОМУНИКАТ

Відділ Опіки над Молоддю та Родиною УЦК в Krakowі уладжує в днях від 16. I. — 4. 2. 1942 р.

ІНСТРУКТОРСЬКИЙ ІМ. ІВАНА БОГУНА ТАБОР У КРИНИЦІ

На табор можуть зголосуватися юнаки(чки) від літ 16 вгору, які беруть участь у суспільній праці (клітинах молоді) через свої Референтури Опіки над Молоддю, (Підреферентури) УДК, (Делегатури). Зголосення пересилати негайно, а найпізніше до дня 6. I. 1942.

Взяти із собою: лещетарський виряд, наплечник, коц, білля, ідунку, щіточку й пасту до зубів, теплі шкарпетки, теплі рукавиці, берет, особисті документи, по-

свідку лікарських оглядін, дозвіл від УДК на табор.

Відділ Оп. н. М. застерігає собі право деяких зголосень не приняти.

Референти (Підреференти) Оп. н. М. подбають, щоб із своїх теренів вислати відповідну скількість учасників(ниць) на табор. Жіночий відділ в таборі буде відчинений при найменшому числі зголосованих учасниць 12.

Відкриття табору дня 17-го січня 1942 в год. 9-ї рано, опісля нормальна програма дня. Всі таборовики(чки) зголосяться до Криниці дня 16 січня в ДОУМ-і („Меран”, вул. Костельна 509). Спізнати не будемо брати під увагу.

ВІДДІЛ ОПІКИ НАД МОЛОДДЮ ТА РОДИНОЮ.

З III інструкторського табору в Криниці.
Рання руханка.